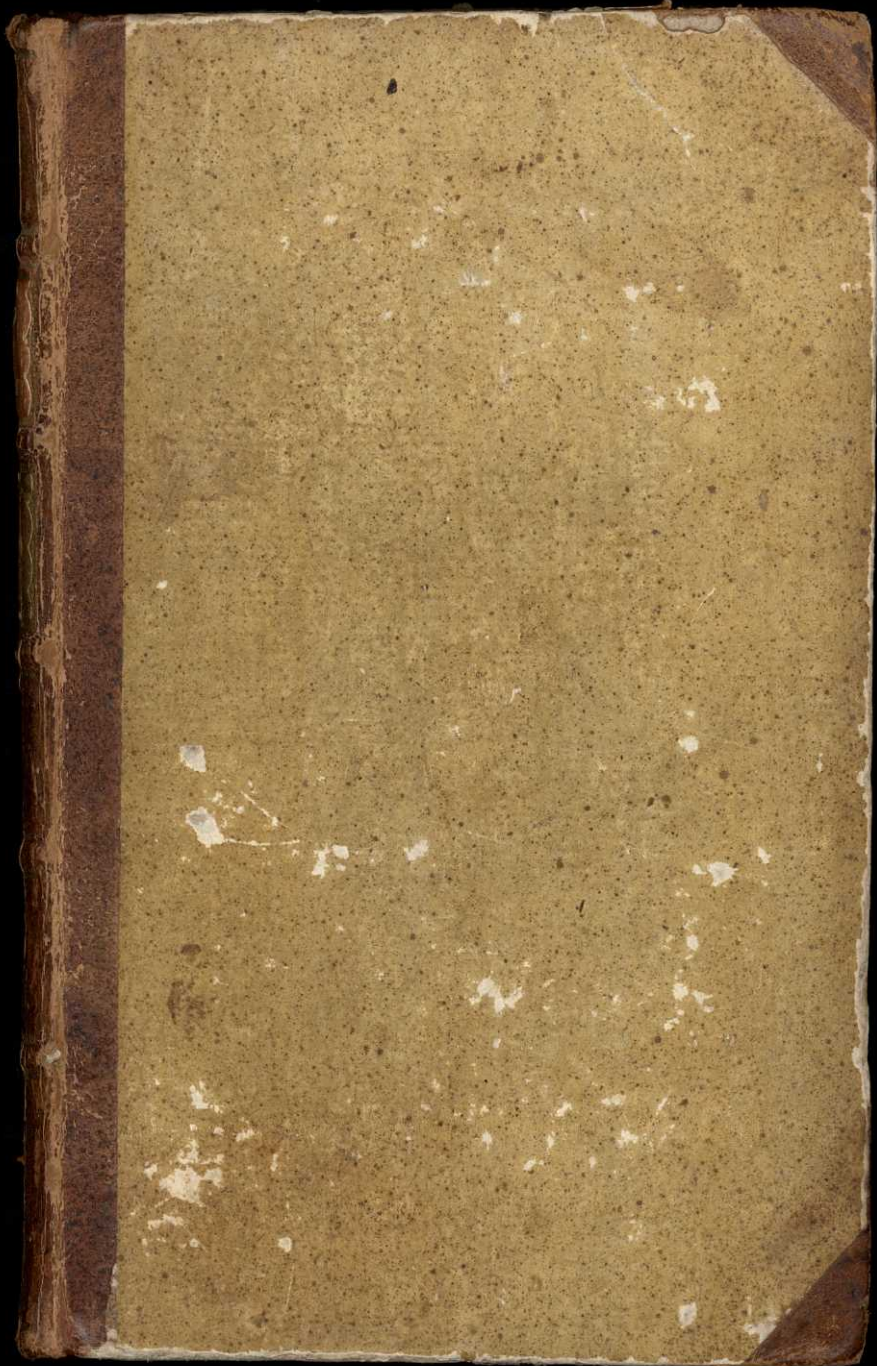

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Allmänna Sektionen

Tidskr.
Sv. Ex A

Mintens

W. Minberg
LÄSNING

I

BLANDADE
ÄMNE N.

TREDJE ÅRGÅNGEN.

STOCKHOLM,

Tryckt hos HENRIK A. NORDSTRÖM,

1799.

Handwritten signature

LÄSNING
I
BLANDADE
AMNE

TREDJE ÅRGÅNGEN

STOCKHOLM
Tryckt hos Henrik A. Nordström

N:o 19 & 20.

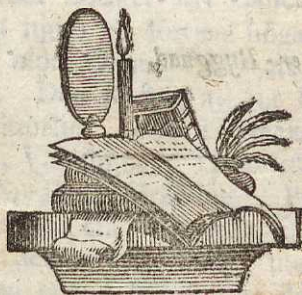
LÄSNING

I

BLANDADE ÄMNEN.

— — — *from sounds to things* — — —
POPE.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS HENRIK A. NORDSTRÖM,

1799.

OF & OF
LASNING

INNEHÅLL

- 1. *Svenska Vitterhetens Historia.* sid. 1.
- 2. *Om nödvändigheten af Jordbrukarens oinskränkta ägande - rätt till jord, samt om Sverges Skattejord.* - - - - - 39.
- 3. *Om Ler - Byggnad.* - - - - - 112.

STOCKHOLM
Tryckt hos Henrik A. Norström
1792

Svenska Vitterhetens Historia.

(Stäld till en Utländsk Författare.)

Ni vill då lägga till Edra öfriga vidsträckta kunskaper, Min Herre, äfven den om Edra Grannars Vitterhet. De hafva senare än andra Nationer, begynt att förtjena denna uppmärksamhet: kanske förtjena de den ännu i ringare grad; men det är billigt att Ni lär känna et folks framsteg ibland hvilket Ert namn redan begynner att njuta en förtjent högaktning.

Jag har blott tvenne saker att i korthet förorda. Den första, att jag här förstår med Vitterhet, endast Smakens yrken: Poësie, Vältalighet, Theaterns framsteg, och Språkets förädling. Profaiska Skrifter, allmänna eller vetenskapliga, angå således icke denna beskrifning, utan så vida de röja en talang som skilljer dem ifrån det hvardagliga naturspråket, författadt i pennan med punkt och comma, samt mer eller mindre grammaticaliskt sammanhang. Denna förtjenst räknas väl ännu ej för liten, hos oss; men man måste ej berömma sig af allt.

Det andra som jag förordar är, att jag icke ärnar skriva något *Vittert Sverge*, på samma sätt som Ni vet att Meusel utgifvit *det Lärda Tykland*. Min tanke är ej att gifva Er en förteckning hvarken på alla Författare som hos oss gjort rim och phrafer, eller på alla deras Snillefoster. Mitt brottsliga minne har desutom gjort en stor del deraf den grymma orättvisan att helt och hållit förgäta dem. Jag vill blott berätta Er hvad man icke kan glömma, när man är född Svensk, hvad Ni skall älska att veta, fastän Utlänning: Vår Vitterhets öden ifrån den tid vi begynte at äga någon; (ej längre tillbaka) — hvilka som gjort heder deråt, och hvilka som ännu fortfara att göra den.

Det första upphöjda föremål som möter ögat i våra vittra häfder, det är *Dalin*. Denne man, fadren för Svenska Språket och Skaldekonsten, som skapade des första ljusa tidevarf, och som ensam länge utgjorde det, förtjenar ockfå att upptaga sin egen särskilta afdelning i denna berättelse. En svag gryning, en oviss blandning af dag och natt hade redan föregått. Med *Dalin* var det full morgon i vitterheten. Hafva vi ännu lett middagsolen? En följande tid kan endast afgöra denna fråga. Om så är, hafva vi haft en kort

kort dag, men hafva ännu som Ni skall finna en temligt vacker eftermiddag.

Dalins Föregångare. Dalin.

Svenska Vitterheten äger för Dalins tid nästan ingen ting märkvärdigt. Jag uppehåller mig ej vid en Stjernhjem, Spiegel, Colmodin, Runius, Lucidor, Frese, Fru Brenner m. fl. vare sig hans föregångare eller första samtida, alla mindre märkvärdiga än han. Man finner om dessa tillräcklig underrättelse i 4 Disertationer, utgifna i Upsala under Titel af *Historiola Poëtarum Suecanorum*. Alla länders torn-vitterhet öfverflödar af dylika nästan förgätna namn, berömda på deras tid, men fördunklade genom en mera förädlad smak och verkligare förtjenster. Blott den lärda Tom-Skrifvaren behåller dem, för att gifva åt sina skrifter en tillbörlig vidd.

Se här likväl några korta underrättelser, sådana som de utan att följa tidordningen falla mig i minnet.

Stjernhjem gjorde ett flags moralisk satir, i hexameter, som han kallade *Hercules*, full af ett nu för tiden föråldradt språk, och efter de honom väl bekanta Latinska mönster. Många finna den ännu

förträfflig, eller tro åtminstone på gammal lägen, att han måste vara det. Den har i fanning några raders likhet af Romersk styl, men den har ännu flera fidor som den Romerska smaken lika få litet skulle erkänna, som vår närvarande. En af Personerne i Poëmet heter *Rus*, och mer än en sida upptages endast af namnen på Vin- och Öl-sorter. Detta Poëme är för öfrigt svårt att finna, och visserligen mindre känt än omtaladt och berömdt.

Colmodin skref en *Quinno-Spegel*, det vill säga en berättelse på Alexandriska rim om de vördiga Qvinnor, hvilka den Hel. Skrift omtalar. Det är af detta Poëme Exempler som böra berömmas, icke verferne.

Runius var qvick och utsväfvande. Man har af honom hans samlade skrifter, mest bröllops och griftverfer, utom ett antal andeliga visor, hvilka alla förråda mindre skalden än rimsnidaren. En af de förnämnde har till Titel: En *sansfärdig Bröllopsskrift, angående: att gå ogift är förgift*, hvaraf Ni ungefärligen kan dömma till det öfriga. Hans skämt af det hvardagliga slaget, hvars enda förtjenst, när det har någon, är ett vilst tokroligt sjelfsvåld, förenadt med en ganska stor lätthet at rimma, gaf honom likväl
i hans

i hans dagar många beundrare, hvaraf man väl ännu finner här och där någon öfrig.

Biskop Spegels långa Poëme *Guds Verk och Hvila*, med ett företal, eller rättare sagdt dedication til Gud i Heroiska Verfer, är snart icke mera känt af andra än af honom.

Frese skref en mängd andeliga verfer, utan allt annat värde än deras gudaktighet, och *Sophia Brenner* på flere språk lika väl, eller rättare lika illa. Allt, den ende Stjernhjem undantagen, är blott rimad prosa, merendels af den lägsta medelmåtta, intill Dalin, som sjelf denna tiden begynner att sakna något af det stora antal beundrare hans arbeten så länge behållit.

Dalin, (detta namnet skall likväl aldrig upphöra att vara ett stort namn) Dalin föddes Prestson i Halland, omkring begynnelsen af detta Århundra. Genom sina egenskaper, sina familie-rökelfer och Drottning Lovisa Ulricas beskydd, bragte han sig opp til Hof-Canceller, i hvilken värdighet han dog, Adlad, och Riddare af Nordstjerne-Orden, för några och trettio år sedan. Han jordades på Lofön bredvid Drottningholm, lades der i graf med den odödlige Klingensstjerna, och

Drottningen sjelf framträdde att beströ hans mull med blomster. Jag vet ej åt hvem af de tre detta gör en större heder. Man uppreste en Vård på grafven, som förvarar minnet häraf.

Ingen ting är vackrare och ädlare än detta Monument; ingen ting oskickligare, ofmakligare, än inskriften derpå. Der anföres ibland andra hans förtjenster till odödligheten, att han *med sina infall och sitt joller haft den nåden att roa de Kungliga Personerna.* Tanken, uppfåtet att hedra en Mans minne, som gjort Nationen heder, denna tanke var *Lovisas* och var värdig henne. Tanken af Inscriptio- nen var icke hennes, man ser det väl. Hennes Sjal ägde dertill för mycken uphöjning.

Dalin var verkligen i Sverige ett phoenomen på sin tid, och hans skrifter ådrogo sig strax ibland hela Allmänheten den ovanliga uppmärksamhet, som för- bådard för sinnes-odlingen ett nytt tide- hvarf. De bedrogo sig ej som så dömde. Han var, ännu en gång, Stjernhjelms undantagen, den första man i Svenska Vitterheten, som föddes med sannt snille. Vi komma öfverens att förstå dermed icke blotta rim-gåfvan, med hvilken det af tanklösheten så ofta förblandas, icke ens gåf-

gåfvan för ett vifst pryddigare skriffätt, ofta odlingens verk mera, än tankekraftens; utan detta rena vidsträckta ljus i begreppet, som omfattar stora och viktiga ämnen, förenadt med denna lifliga bildning som kläder dem i sinnlighetens nödvändiga behag och ger, likasom dagsljuset, åt all ting färgor och rörlighet. Dalin var född till Tänkare och Skald: Rydelius gjorde honom till Filosofhe. Han behöll för denna djup sinnige Lärde, all sin lifstid, en stor vördnad, och anbefaller i sina Skrifter, hans *Förnufts-öfningar*, åt alla unga Vitterhets-idkare som vinnlägga sig om en sann förtjenst i detta förledande yrke.

Dalin begynte med att skapa sitt språk. På en gång var Svenskan med honom ett nytt, förädladt och ljust tungomål. Det språk han skref var långt mera skiljaktigt ifrån det man talte och skref, till hans tid, och äfven ännu på hans tid, än ifrån det man nu talar och skrifver femtio år derefter. Få af de ord han brukat äro föråldrade, och hans rena sammanfattning, skild ifrån all oreda, alla Tyska omsvep, all inveckling af periodiska sammanbindningar, gaf åt Svenska skriffättet dess första sanna egentlighet. Hans språk är, med ett ord sagdt, ännu hos oss alla goda författares, likasom Corneilles i Frankrike,

med undantagande blott af den flörre kraft och den upphöjning, som smakens framsteg efter handen medfört.

Dalin kunde säga med Boileau: *mon vers bien ou mal, dit toujours quelque chose*: för hans tid var det icke få. Hans verfer voro, äfven på konstens vägnar, undervärk emot dem som man gjorde för hans tid. De voro merendels rena, flytande, taktfulla, behagliga. Han hade qvickhet, liflig bildning, rik uppfinning. Det var alltid något ämne för tankan som han framställde, eller någon ny scene för inbillningen som han skapade. Han hade i synnerhet i sin prosa, en otrolig gåfva, när han ville nyttja den, att jollra angenämt och att qvarhålla ögat på det han skref. Hans saga om *Häften* är ett stort bevis derpå. Det är der som han under Allegorien af en häft, hvilken tid efter annan ömskar ägare inom samma släkt, målar med de mest lifliga drag Sverges öden under Konungarne af Wasa. Ätten. Det som i sanning är et stort prof af hans konst och af hans förtrollande inbillning, det är styckets förträfflighet, oaktadt lägheten af Allegorien.

Deremot borde hjertat finna honom kall. Nästan aldrig talte han passionens och känslans sanna tungomål. Han hata-

de

—

9

de musik. Gluck skulle ej hafva varit begripelig för honom: hans verker sakna därför fullkomligen de högre rörelser, det harmoniska majestät, de mäktiga lyriska ingifvelser, som äro fångens höjd och seger. Också läser man dem icke mera, sedan dels hans renare språk blifvit en allmän fordran, dels sakerna som han deruppå fäger icke mera äga nyhetens retelser. Af denna orsak synas de ofs nu mera till största delen triviala, utan konst, och utan skönhet. Tagom då för afgjort att ingen ting bibehåller sig igenom tiderna, utan det som antingen äger för betraktarens öga fullkomlighetens hela värde, eller genom en magisk hemlighet verkar på hjertat och känslorna. Sådant är den poetiska fångens valde, när den verkligen är fång, som den bör vara, icke blott rimade tankar och tunn prosa, gjuten i versformen. Dalins poësie var deremot i allmänhet så litet lång, att han sjelf ej kunde finna huru man begynner ett episkt poëme med de orden: *Jag sjunger*. Han begynte sin Svenska Frihet sålunda: *Jag talar, &c.* och han hade rätt i hvad han då sade.

Dalin var icke mycket öfver tjugofyra år gammal när han utgaf den *Svenske Argus*, en veckoskrift efter den *Engelske*

Spektators mönster. Han var då Informator i Landshöfdingen Baron Rålamb's hus, som han lämnade uppfyllt af sina tillfällesrim, alla rätt goda för hans tid. Så känd och utmärkt han derigenom gjort sig, var det besynnerligt, att han utan att röjas, eller ens misstänkas, kunde tvenne år efter hvarannan, utgöra hela den Läsfande Svenska Allmänhetens vällyst, ämnet för alla samtal och för allas nyfikenhet. Men något ännu mera värdt förundran, är det, huru en yngling nästan vid utgången af gofs-åren, finner i sitt eget hufvud, sin egen inskränkta ärfarenhet af verlden och Samhället, tillräckligt förråd för 2:ne Års beständigt Samtal med Allmänheten, hvori den på en gång såg sig undervisas af en mogen tänkare, bestraffas af en satyrisk Sedolärare, och förlustas intill gäll-skratt af en härmande skämtare. Denna yngling kände redan konsten att göra sig läst. Han målade sin tids leder på ett så träffande sätt, att ingen mera trodde sig säker för hans pen-na. Den ena Läsfaren log på den andras bekostnad. Hela allmänheten hölls i en så långtande väntan på hans Blad, att de, hvar gång de utgäfvos, lika som ett rof fletos emellan dem som afhämtade dem.

Man läser nu ej mera Argus, ty sederna äro ej mera de samna och portraitten föråldrade. Smakens förädling har dessutom gjort sjelfva skriffättet till visla delar mindre efterdömligt. Roligheterne äro icke af det slaget som nu för tiden gillas. Skämtet icke det fina stickande salt, hvilket likasom ouppfåteligen undflipper pennan och genom sitt hastiga bruk lämnar ingen tid åt fördunstningen. Det förlorar sig här ofta i ett vidlyftigt joller. Figurerna grimacera och Satiren gycklar. Men man skall alltid igenkänna i detta Arbeta, ett rikt och lifligt Snille, som tänkt öfver sakerna, som har viktiga föremål, och som Naturen danat att verka på Tidshvarfvet.

Dalin åtnjöt den sällsynta äran, att Riksfens Ständer, vid Riksdagens slut 1734, i en offentlig böneskrift till Konungen, anbefallte till Hans nåd och belöning den okända Autor, som sedan tvenne år gjort sig genom sina Skrifter så väl förtjent af det Svenska Publicum. Det var nu han upptäckte sig: aldrig skedde denna upptäckt med mer ära för en Författare; och nu begynte hans lycka att vandra tillhoppa med hans rykte. Efter några års förlopp blef det honom uppdragit att författa Svea Rikes Historia. Ni
kän-

känner redan förut detta arbete, till dess historiska värde och brister. Jag skall blott nämna att han öfverförde till detta nya yrke samma rena lyckliga skrifart, hvarigenom han förut gjort sina Skrifter älskade af Nationen. Man hade på den tiden i Sverige ingen bättre skriven bok, och till äfventyrs har man ännu ingen bättre skriven Historia. En värdig alfvarsamhet är den Historiska stylens första egenskap. Dalin kunde, när han ville, äfven upphöra att skämta, och han visste att dertill åtskilja tillfällen. Alla sanna Snillen veta det. Sjelfva den skämtsamma Hollberg skrifer ej sina Historiska arbeten med samma lösgifna lynne som han skref sina Epistlar. Ingen af dem begge trodde att man i Rikets Häfder borde föra en tokrolig penna. Denna förblandelse af Stylar är det största bevis af Smakens antingen barndom eller förderf. På femtiotalet utnämndes Dalin till den då varande Kron-Prinsens Informator. Nu var han *Hofman*. Men det var icke det som utgjorde hans märkvärdighet. Skyndom tillbaka till Författaren.

Dalin gjorde hvad en ung författare bör göra som vill känna sin styrka: Han förfökte den i det ena slaget efter det andra, det vill säga: han skapade dem i Sver-

Sverige; ty för hans tid hade man ingen ting skapadt eller förfökt af sann vitterhet. *Den Svenska Friheten*, Tragedien *Brynilda* och Comedien *den Afundsjuke* följde hvarandra på korta mellanstånd, fast i annan ordning än de här nämnas. Och nu hade han inom få års förlopp skördat en fyrdubbel Lager för fyra den tiden berömda Arbeten, hvardera i hans språk det första af sitt slag. Till dels hade han arbetat att skapa sitt anseende; nu var det gjordt, nu var han Vitterhetens Förste; ingen täflade mera med honom om Spiran; det var hans och språkets olycka. Nu kom lyckans omsorger, och Hoflefnadens förströelser. Man har sedan den tiden af honom, utom hans Riks-Historia, intet arbete af upphöjning.

Poëmet *Svenska Friheten* utgör ett slags blandning af Hjelte- och Lärodikt. Utan tvifvel var det Dalins mening at gifva Nationen et Episkt Poëme. Emedlertid innehåller detta Episka Poëme föga annat än en rimmad Saga om Frihetens öden i Sverige, intill Regeringslättets förändring med Drottning Ulrica, Kon. Carl XII:s Syfter, jemte några slutliga betraktelser öfver allmänna välfärden och öfver oenighetens faror. Se här planen deraf.

Fri-

Friheten kommer ner i en sky till Drottningen och berättar för henne Svenska Konunga-Längden ifrån Margaretas tid ända till hennes egen Brors död, hvarom hon troligen ej kunde vara förut okunnig. Ulrica sonnar, som man vanligen frestas att göra när man hör vidlöftigt berättas hvad man vetat längesedan, och har under fönnen en Allegorisk dröm, som föreställer oenighetens olyckor. När hon vaknar kallar hon sitt trogna Svea inför sig och uppmuntrar henne att med högsta nit värda och skydda Friheten. Gudinnan framställer sina fordringar och ger läroreglor för Landets politiska och oeconomiska väl. När Friheten sagt fram sina lärdomar, dör Ulrica strax på stunden, utan annan synbar anledning, än den at sluta Poëmet.

Man måste tillstå at denna uppfinning icke är den mest Episka. Emedlertid emottogs poëmet med förtjusning, och har länge hos oss varit berömdt såsom en god Epopée, jemförlig med andra Nationers mästestycken. Till den grad voro rim med tankar, en aldeles ofedd nyhet i Dalins förflåta tid, att man trodde konstens höjd upphunnen, så snart man i ett rimmadt språk, kunde framställa några allmänna maximer, med ett vifst Logiskt sammanhang. Stylen är merendels låg och

hvar-

hvardaglig. Der Autor någon gång höjer sig, dröjer han ej länge öfver jordytan. Denna språkets lätthet och hvardaglighet, var i detta, som i alla Dalins öfriga poëtiska arbeten, hans förtjenst och fel. Han var Poët genom tanken, rimmet och hvardagsspråket; hvilket just är det som ger åt mängden på en gång nöjet att begripa och beundra. Så snart stylen höjer sig genom känslan och bildningen, är det på en tid, sådan som Dalins, icke mera menighetens tungomål: det är ett främmande språk som med möda förstås och som tröttar mera än det förnöjer.

Tragedien *Brynilda*, eller *den Olyckliga Kärleken* hade gjort på Nationen en lika, om ej större värkan än *Svenska Friheten*. Det är sannt att denna kärlek, olycklig till och med i sin målning, var det således i allt utom i det lätt, hvarpå Tragedien emottogs af allmänheten. Man skulle falla i outredliga motfägelser, om man ville dömma den efter det dubbla slag af beundran, hvarmed den då uppfördes och hvarmed den nu omläses. Man kan ej likna den i sin första starka verkan vid annat än *Corneilles le Cid*, och ej i sin fanna poëtiska styl, vid annat än *Pradons piecer*.

Det-

Detta poëme har likväl ett flags för-
 tjenst, som med alla ötriga brifter ej kun-
 de fela at intaga åskådaren. Den består
 dels i välljudet af några högstämnda rader,
 *) och dels i målningen, fägom rättare,
 i maximerne af vis Ridderlig stolthet,
 som väl ej ofta förädlar uttrycket, men
 som själen känner **). Lägg till visva nai-
 va drag af kärleken och svartjukan, hvari
 man älskade att igenkänna menniskohjer-
 tat, utan att befinna deras löjlga obehö-
 righet för Tragedien ***). Men Dalins
 all-

*) Till ex.

Bland trån är Cedern stolt, Bland foglar ör-
 nen ljungar,
 Bland djur går Lejon först och Sigard Sven
 bland Kungar.

***) Till ex.

Men är det väl min vana,
 Med löften och med ord att drifva spel och
 lek?

Jag är Kung Sigmuns Son, jag är ej född till
 svek.

Om jag med Dygd och Svärd ej kan mitt
 syfte vinna,

Ej skall det ske med Nät som lönska Hjerner
 spinna.

Med hjertat i min mun, med dygd i sköld
 och hjälm,

Vill jag fast hellre dö än segra som en skälm.

***) Till ex.

Mitt mod har farit bort, jag vet minfann ej
 hvart,

allmänna och egentliga förtjenst här som
 N:o 19. B all-

Jag känner mig ej sjelf jag är ej mer Brynilda.

Jag tror den lilla Gud som kan så konstigt
 bilda

Har fatt här inombords en ann person än jag.
 Ack att Brynilda är som andra flickor svag.

Jag är nu som ett lamm. Den flygga Sigurd
 Sven

Har denna ändring gjordt. Men ack hvart
 far jag hän?

Hvad sad' jag? är han flygg? nej denna vackra
 hjelte,

Har endast gjordt sig värd Brynildas brude-
 bälte.

Hur ofta har hon myst, hur ofta har hon frågat
 Sin trogna spegels råd &c.

Mån jag ej honom nu i mina händer har?

Hur är det fatt Brynilda?

Om du dock kund' bli ond på detta stora mod.

Men ack du har dertill en alt för nådig blod!

Här fins väl i Ert hof ett norr för hans magnet.

Mån af en ann än mig den Prinsen är betagen?

Nej aldrig tror jag det.

När Kärlekskampen sker . . .

Att han sig understår i Edla vara kär.

&c. &c. &c. &c. &c. &c.

alltid, var tvifvelsutän den, att hans verfer alltid hade ett klart innehåll. Goda eller fläta, passande eller löjliga, sade de alltid någon ting, och talade alltid till begreppet eller inbillningen. I detta poëme talade de äfven någon gång till hjertat.

Det är här stället att nämna ett ord angående skådeplatsen, som i våra dagar begynt att utgöra en väsentlig del af Nationens vitterhet. Detta stundom lättfinniga, stundom ädla och moraliska yrke, som med rikedom på dertill nödvändiga talanger, är ett af en Nations lifligaste, och med brist derpå, ett af dess fömnigaste nöjen, — detta yrke var i Dalins ungdom nästan likafå misskänt och oförfökt, som för mer än hundra år tillbaka. Det är sant att vi redan ifrån Drottning Christinas tid äga Piecer skrefna för Skådeplatsen. Messenius hade deraf sammanfatt ett temligt antal, tagne ur våra älfsta häfder, under namn af *lustiga Tragedier*, *ynkliga Comedier*, begge slagen värdiga deras namn. Hans förefats var, som han sjelf berättar, att på detta sätt Tidehvarf från Tidehvarf sluteligen förvandla hela vår Historia i Skådespel, efter chronologisk ordning rimmade. Lyckligtvis blef arbetet honom för vidlyftigt.

Man

Man må ej föka hvarken plan, eller interesse, eller språkets behag i dessa olyckliga rim-alster. Det enda som kunde gifva dem för betraktarens ögon någon märkvärdighet, vore deras nära samtidighet med Corneilles och sjelfva Racines ödödliga Mästerstycken. Drottning Disa och Cinna, skrifna nästan på samma tid, framställa en märkvärdig contrast af sinnes odling, som för den tiden tillika målar Nationerna. Författaren hade ämnat dessa Skådespel, att som en, på samma gång vitter och historisk öfning, upptöras af de Studerande vid Upsala Academie, hvilka under den så kallade Distings marknad, deras frihets tid, vanligen gifvo sig dessa tidsfördrif. Flere efter Mesenius, och senast den nyligen afledne åldrige Biskoppen i Lund, följde samma efterdöme och sammansatte mer eller mindre släta Skådespel för de Studerandes nöje. Hans *Ingeborg* är, om jag ej felar, äfven mycket yngre än Dalins *Brynilda*, så otroligt det ock bör synas för den som läser detta arbete. Emedlertid fortfor detta slag af vitterhet att fullkomligen vanhäfdas. Ty man vet att hos mindre förmögna Folkslag, hvilka ej äga nog rikedom eller nog odling att erfara behovet af linnets nöjen, fordras nödvändigt ett Hofs uppmuntran och fri-

kostighet att framkalla och underhålla dem. Vårt Hof hade deremot sedan lång tid varit antingen utlänskt eller krigande. Christina, det är fant, och Carl XI voro begge infödda, begge älikade de äfven högtidligheter. Deras kostbara Caroufeller vittna derom; men den ena skattade föga våra inhemska Snillen, lika som deras språk, och den andra saknade tilläfventyrs antingen behag för detta yrke, eller ämnen derföre, värdige att uppmuntras.

Sverige ägde således, ännu under Fredriks regering, ingen Theater, med mindre man vill gifva det namnet åt några oformliga förfök dertill, här och der i Provinserne, några illa målade Tapeter, uppsatte till likhet af en Skådeplats, hvarest ett Sällskap af äfventyrare, hvilka nöden gjort till Acteurer, och hvaraf icke ens alla talade samma tungomål, uppförde Farcer, värdige de ställen på hvilka de gåfvos. Sådane voro, för att som exempel nämna några deribland, *Comedierne: Syndafallet, Rika Mannen och Lazarus, Doktor Faustus, Fröken Svanhvita*, med flera af lika egenskap. När något af dessa flyttande Sällskap, mindre oskickligt än de öfrige, med Öfverhetens tillstånd, kvarstannade i Hufvudstaden, gaf det sin bräd-lada namn af Kongl. Skådeplats. En Skåde-

deplats värdigare detta namn hedrade likväl Drottning Lovisa Ulrikas omsorg för Svenska Vitterheten, men Hennes beskydd gaf ej i lika mått Snille som uppmuntran. Åtskillige af Hufvudstadens Förnämde eller Vittre Män, riktade icke desmindre, tid efter annan, den nya Theatern med arbeten efter deras vis, hvaraf ganska få, det är fant, ens till namnet undkommit glömskan. Mitt ibland dessa svaga försök, värdige att gömmas i det stoft hvaröfver den nästan aldrig upphöjde sig, frambröt likväl Dalins *Brynilda* och flog Nationens ögon med glansen af en förut ofedd skönhet. Man fann sig på et angenämt lätt öfverraskad, att höra från Theatern ett nytt, ljufvare tungomål; att finna en handling af åtminstone något slags fant interesse för hjertat, i stället för orimliga Munkesagor; och att emottaga ålderdomens berömda hjeltar på Scenen, första gången sedda i någon likhet af deras forntida Kämpstorhet. Det var nytt, och i sanning märkvärdigt, att på en Svensk Skådeplats, finna, till characterer, seder, passioner, naturen åtminstone igenkänneligen följd och afskillrad. Sådant var *Brynildas* företräde framför alla föregångna Skådespel, och sådan den vinning Svenska Skådeplatsen derigenom gjorde. Det var steget, i detta yr-

ke, vist icke till fullkomligheten, fordrom det ej; men steget ifrån det tjockaste chaos, åtminstone till ljus och daning.

Brynilda sedd i det större ljuset af yngre tidens odling, är ej mera, upprepom det, den samma förtjusande hjeltinna, som för mer än ett halft Seculum tillbaka, framtvingade den Svenska Åskåda-rens första tårar. Denna Tragedie har många fel emot reglorne, eller snarare sagt, nästan följer inga. Hon har i synnerhet det större felet att vara skrifven med en ganska ojemn styrka, och på några ställen slappt, ända til löjlighet. Flerre Scener fliga ner till en för Sorgespellet otillätelig naivetet.

Se här, om det roar Er, planen till denna första berömda Tragedie i Sverge, beundrad för 60 år tillbaka, och ännu pri-
lad af några åldriga rimälskare, som skaka hufvudet åt flården af vår nyare skal-
dekonst.

Tvenne hjeltar, *Sigurd Sven* och *Atle* mötas i Brynildas hof, man vet ej huru, och man får ej veta det. Scenen öppnas med en reconnoissance, hvarom intet ord vidare förekommer. Sigurd Sven älskar Edla, Atles Syfter; Edla deremot Hjalmar, Brynildas Bror. Atle är kär i Brynilda, och Brynilda i Sigurd Sven. Se der
fem

fem personer som älska den ena den andra, att jag så må säga, i ring efter hvarandra och nästan utan motsvarighet. Det är ej olycklig kärlek som fattas i denna Tragedie åtminstone.

Brynilda fattar i sitt *Råd* det kloka beslutet att skänka sin hand och sin krona åt den Hjelte som hade tjock hud nog att gå oskadd upp till hennes borg, mitt igenom en stor eldbrasa. Tillstå, min vän, att det *Rådet* förtjente sina stolar. Sigurd Svens ankomst till hofvet var henne redan kunnig, fastän hon, som hon i förtroende yttrar sig till Höfdingen Angantyr,

— — *Ännu ej fått den styfva Prinsen skåda.*

Lika få väl visste hon äfven att ingen annan än Sigurd Sven, såsom välförståendes tvådd och härdad i Drak-blod, kunde utföra denna underbragd, hvarom sjelfva Atle utlåter sig med en hjeltes ädla uppriktighet

Nej Prins jag bjur ej till . . jag skulle snart bli bränder.

Sigurd Sven deremot, som ej fruktar att bli bränder, tillbjuder sig ädelmodigt att taga på sig Atles kläder, gå igenom elden för honom, och låta nb. *viga sig* i Atles namn. Utan minsta motfägelte af sitt höga hjeltesinne, emottager Atle heders-tjensten af detta lilla skålmstycke. Och

som erkänslan är en vacker pligt, lofvar han Sigurd Sven tillbaka, allt sitt bistånd, att om möjligt är, göra sin Syster trolös emot Hjalmar. Hjalmar som varit många år borta utan att låta höra det minsta af sig, kommer nu hem i ögonblicket; får veta Edlas fara af Angantyr och far strax åter sin väg. Denna Hjalmar har sitt eget Tragiska humör. Han reser bort igen, säger han,

På det att Sigurd Sven må fritt få bjuda till.

Under det att Sigurd Sven bjuder till hos Edla, är Brynilda tröflös öfver Atles gång igenom elden. Förtviflad att ej kunna beveka Sigurd Sven, och underrättad om hans kärlek för Edla, gör hon nu, hvad den naturliga billigheten föreskrifver en Hjeltinna och en Drottning som har en Rival. Hon låter slå Edla i jern och bojor. *Sdj Fröken*, så tilltalar hon henne med en Drottning's upphöjda språk,

Hvad konst brukar hon när hon vill mansfolk dära?

Edla svarar tillbaka med en förolämpad Prinsessas ädla stolthet;

*Tag, Drottning, Sigurd Sven med all hans makt
och ära,*

Jag vill minsann ej ha'n.

Man väntar att Atle skall ge försvaret åt sin systers oskuld, åtminstone ihogkomma
fitt

sitt löfte till Sigurd Sven, för hvars kärleks skull Edla misshandlades. Alldeles intet. Han yttrar sig tvertom till Brynilda med en, till och med hos honom, oförmodad fegfinnighet:

*Ja vist, när Edla ej sitt eget bästa vet,
Så bör det ske med tvång.*

Hvad Atle angår, kallar Brynilda honom föraktligen, *Stackars Prins*, och, förklarar att hon aldrig kan älska och aldrig tåla honom. Det är ej deri hon har orätt, tyckes mig. Emedlertid tillstår hon sig vid närmare efterfinnande någorlunda tillfreds med honom, föreläggande honom blott ett enda litet vilkor, hvarigenom han borde förtjena hennes ömhet. Detta vilkor består i följande enkla och billiga anmodan:

— — *Slå Sigurd Sven ihjäl!*

Men Atle som talar beständigt om ärans fordringar, och som äfven har vissa scrupler i anseende till vänskapens, kan ej låna sig till detta hedersvärf. Han proponerar i stället den lindrigare och rättvisare utvägen, att bränna opp sin trogna väns skepp, och låta mörda hans följeslagare. Brynilda uttyder allt detta såsom undflykter af hans räddhåga, och vänder sig till Angantyr, af hvilken hon nu fordrar hämd på Sigurd Svens kallfinnighet.

Angantyr begynner sitt svar med ett litet loftal öfver sin gamla trogna arm, som han vilat Prinseffan, och hvarom han säger på ett smickrande sätt för Brynildas egen tapperhet:

Han har befest Er thron, som vinglat som ett spröt.

Brynilda ropar:

Ack stöt mig dermed ned, du trogna Gubbe, stöt.

Angantyr svarar:

Nej förr skall Sigurd Sven få känna i sitt hjerta.

Den gamla tappra armen, fann likväl rådligt, att för denna gången, välja vägen till hjertat genom ryggen. Han mördar den Gudfruktiga Prinzen i Templet, under det han ligger i sin bön för altaret. Brynilda följer efter, och dödar sig med samma dolk.

Emedlertid har Edlas hjerta begynt att få oförmärkt ömma för Sigurd Sven. Hon finner hos honom någon ting förtjusande:

I ögon, tal och vett, och — Högvälborna seder. —

Se der en art af Seder, hvarom Moralisterna hyfa olika meningar. Hon kan ej längre vara ensam med honom i Templet. Det synes henne, som hennes trohet för Hjalmar der löpte *någon fara*, säger hon. En otidig skämtare skulle svara henne, att de

de *Högvalborna Sederna* föra sådant med sig. På en gång visar sig Hjalmar, återkommen, man vet ej hvarföre, och hvilken Edla gör i början den complimenten, att anse för Hjalmars blotta skugga. Men hon låter öfvertyga sig. Nu inträffar också tidningen om Sigurd Svens och Brynildas öde, uttryckt i följande väl valda termer:

Nys's Stod de begge här, nu ligga de der båda. Hjalmar och Edla deltaga som de böra i den olyckliga händelsen, men finna i så fatta omständigheter, ingen ting vidare att göra vid den faken, utom at gifva sig med hvarandra, intaga thronen efter Brynilda, och begrava de begge liken. Hjalmar projecterar sjelf *Grasskriften*, som på vanligt förnämt sätt, är litet felaktig mot *Grammatican*, och som slutar *Sorgespelet*.

Det var ej så, erkännom det, som *Cornelle* och *Racine*, inemot hundrade år förut, skrefvo deras odödliga mästestycken. *Dalin* var visserligen deras like, kanske öfvergick han dem i allmänt tanke-snille: hvarföre var han så långt under dem i *Tragedien*? Derföre att gåfvan att rimma, äfven med qvickhet och inbillning, är någon ting helt annat än verkelig talang för poësin; och derföre, att *Tragedien* utgör ännu ett särskildt slag deraf, som

fom fordrar fina helt egna gåfvor af känsla, bildning, djupt omdöme och finneshöjd. Oaktadt allt detta har Tragedien Brynilda några vackra ställen som temligen rättfärdiga den stora verkan den gjorde i des första nyhet, och äfven länge fortfor att bibehålla. Denna verkan var få ovanlig, att man nästan öfver allt lärde sig större delen deraf utantill, och att man äfven i flera enskildta samqväm, gjorde sig ett utvaldt sällskapsnöje af des uppförande. Ifrån Theatern är den emedlertid hänvift till mängden af de föråldrade förfök, som den strängare granskningen icke mera tillåter att föreställas.

Comedien *Styrbjörn eller den Afvundsjuke*, har undergått samma öde, kan hända med mindre rättvisa. Den är, som namnet redan utvisar, en Characters-piece; förträfflig för sin tid, full af Comisk kraft, och i många afseenden jemförlig med Molières och Hollbergs goda Piecer. Dalins lefvande och glättiga inbillning hade här sitt rätta egentliga fält. Hans böjelse för Satiren och Sedoläran gjorde att han nästan alltid lyckades, åtminstone i profan, så ofta han öfverlämnade sig deråt; och kan hända är han intill denna stund den enda Svensk, som skulle ägt förmåga att gifva Nationen en Comisk Theater. Han skul-

skulle hafva tillagt en ny hälft till sina redan odödliga förtjenster, om han använt på arbeten af detta slag, all den tid han bortkastade på sina Sex Tomer strödda rim, utan värde och varaktighet.

Styrbjörn är i denna Piece en gammal afunfsjuk narr, som ej kan tåla för någon del annat folks lycka och företräden. Hör han talas om någon som ser bra ut, fäster han händerna i sidan och säger: *bättre än jag?* Är frågan om goda viner, ropar han: *bättre än mina?* Föreflår någon en man åt hans fosterdotter, blir första frågan, *om han är af det ängsliga slaget som man berömmar?* Han slår opp förlofningen med en son af sin gamla vän, derföre att fadren inom kort tid, kommit i nåd vid hofvet, fått ett ansefligt embe- te, ett rikt arf och på köpet blifvit Baron. Det är ej nog. Han måste lyckas att fälla sin gamla vän; han kan ej äga en glad dag delsförinnan. Man talar för honom om en förundransvärd troll-man, som skall kunna uträtta hvad han önskar, men för ett i sanning hårdt pris: det är, — hvad man knappt skulle förmoda — käppflängar. Och den andra mista lyckan? frågar narren. Som en dröm svaras honom. Nå säger han, *jag har en 60 års rygg det är sant; men går det grepet an, så har jag*
slit

slitit honom med heder. Trollmannen kommer, Patienten svepes i ett täcke, lägges ner på golfvet och emottager viffa rapp för onåden vid hofvet, viffa för den höga tjensten, viffa för testamentet och viffa för Baroniet. Emellan hvart ferskilt ämne för sin afunshjuka andas han ett ögonblick, hvarest arbetet åter företages. *Nu låt gå,* säger han, *för onåden vid Hofvet,* — eller för Testamentet, eller för det goda ryktet, eller hvad som följer i ordningen. Det är ej frågan om att här göra er räkning för hela planen af detta Skådespel. Ni kan af det redan sagda någorlunda sluta till Dalins talang för Comedien. Samtalet har all erforderlig förtjenst af natur och liflighet, och konsten att skapa hvad man kallar *situationer*, så föga röjd i hans Tragiska förfök, visar sig deremot här, i utmärkt högre grad. Nästan hvar scen är en ny spegel af den character han målar.

Man förebrår denna piece tre saker: 1:o Orimligheten att tro på Trollmannens förmåga, och Strykets verkan till ett sådant ändamål. 2:o Lågheten af uppfinningen, och af sjelfva utförandet på Theatern, som vill synas en låghet i sederna. 3:o Niffes rôle, som gör och säger ingen ting annat än en stor hop tokluftiga dumbheter.

Jag

Jag förs ej påstå att man har alldeles orätt i dessa omdömen. Men mig förekommer som Hollberg och sjelfva Moliere, skulle inför lika stränga domare förlora hälften af deras berömda värde. Måste man ej äfven hos dem, för effecten skull, ofta halka öfver troligheten, ofta tillåta en liten öfverdrifning, ofta tåla andra feder än det finare umgängets, ofta hålla till godo att skratta med den lägre myckenheten? Också spelas nästan ej mera deras Piecer, svarar man. Riktigt. Men har Samhället och Skådeplatsen förlorat eller vunnit dervid? Våra tjutande Dramer, våra så kallade Comiska operetter, våra småroliga hvardagshändelser, ajusterade för Theatern, utan characterer och utan moraliskt ändamål, äro dessa, man säge mig det, i minsta afseende jemförliga med desse Store Mästars odödeliga characters-stycken? Man fordrar för Skådeplatsen det belevade umgängets finare språk och feder. Godt. Men man besinnar ej att det belevade umgängets natur just består i två saker: konsten att undångömma lasten, och konsten att undvika ridiculen. Man besinnar ej att man gör derigenom den sanna comedien omöjlig. Få laster, få dårskaper äro af den beskaffenhet att de kunna lifligen målas med artighetens små fina penseldrag.

Se

Se der hvarföre vi ockfå nästan icke hafva några Comedier, och hvarföre det äkta Comiska faltet, som icke mera finnes, måste erlättnas så godt man kan, genom qvicka infall, tvetydigheter, och tokroliga misstag. Se der ockfå, hvarföre konsten at vara Acteur, som i fordna dagar förutfatte ett verkligt studium af människohjertat, nu för tiden föga består i annat än i konsten att gå, stå och tala på Theatern med ett vist otvunget skick. Men dessa allmänna betraktelser föra oss för långt ifrån Dalin. Återtagom berättelsen.

Ett stort antal strödda Skaldestycken hade utom dessa större Arbeten flutit från Dalins penna. Alla vittnade om ett rent hufvud och en naturlig, qvick och flytande Skaldegåfva. Det var mycket i början af hans tid; men det var icke nog för flutet deraf, ännu mindre för den närvarande. En hufvudsakelig anmärkning dervid är den, att ibland hela detta stora antal mindre poësier, som han under loppet af sin lefnad allstrat, nästan ingen enda finnes, som icke blifvit författad för en viss dag, ett vist tillfälle; och dessa tillfällen voro merendels bröllopp, begravingar, eller namnsdagar. Nästan intet enda af dessa stycken finnes vara skrifvit

vit öfver ett verkeligen poëtiskt eller filosofiskt ämne. Hans få kallade *Aprillverk* och några få fabler undantagna, utgör hela masan af hans *strödda poësier* intet annat än en ofatt sexdelad kropp af Familie-beröm, Hof-uppvaktningar och fällskaps joller. Dermed begynte han som Student, dermed flöt han som Hof-Canceller. Hans medel till lyckan hade varit beröm och löje: i intetdera afseendet kunde man sluteligen umbära honom. Hvar han kom, på Hotvet eller i enskilda Sällskaper, lade man framför honom papper och pennor: derifrån detta tusental impromptuer, medelmåttiga visor, och andra rimfoster, som han med ovårdsam hand dageligen strödde omkring sig. Det är sant, att allt emottogs i den tidens högre Samqväm med bifall och förtjusning: antingen att man verkeligen begynte känna det ädlare fällskaps behaget af tankans och Snilletts nöjen, eller att de förnäma trodde derigenom härma deras stora Drottningens efterdöme.

Med all likhet af fann aktning, tycktes den äran att lefva med de Stora, likväl hemligen förutsätta å Dalins fida vilkoret att förtjena den genom stundeliga qvickhetsprof. För sin ära i efterverlden hade han visserligen gjort bättre att icke

underkastade sig ett sådant vilkor, än att oupphörligen låta aftvinga sin Sångmö dessa otaliga hvardagsoffer, hvilka på en gång utmattade och vanhedrade den. På sådant sätt förtärdes emedlertid under ett nästan beständigt missbruk det första Snille för vitterheten, som den Svenska jorden ifrån så långa tider tillbaka framburit.

Man har ännu af Dalin början till en Öfverfättning af Addison's *Cato*. Det är merkvärdigt nog, att denna öfverfättning synes af alla hans poetiska Skrifter (åtminstone i de första stropherne) mest närma sig intill senare tidens upphöjare skaldekonst. Men hans ära ännu mera än hans skaldekonst var nu på sin höjd; hans förtjenst var nu belönt, och hans ställning tillät honom icke mer att företaga vidlyftiga arbeten. De olyckliga partier desutom, som vid våra Riksdagar sedan långt tillbaka täflat om öfverväldet, sträckte äfven till honom verkningarne af deras inbördes förföljelser. Af de samma Ständer, som för några Riksdagar sedan, hade lemnat honom ett så hedrande vedermäle af Nationens högaktning, dömdes han nu, på anledning af ett litet sarcastiskt skämt öfver oskickligheten af vårt då vanliga predikofätt, förlustig af sitt embete som Kron-Prinsens In-

Informator och förvistes för en tid i från Hofvet, hvars fällskapsnöjen han gjort genom sitt umgänges behag, sin kännedom af verlden och sin lekande påfundsgåfva.

Dalins rykte har under de sista tjuugo åren mycket aftagit, och hans namn småningom upphört att medföra samma begrepp om förträfflighet, som Nationen länge varit van att fästa dervid. Förundrom ofs ej deröfver. Det är ett öde nästan oskiljaktigt från hvar och en ovanlig talang, som framblänker på en mörkare tid, eller i första dagningen af en Nations Vitterhet, att genom nyhetens första intryck länge orättvist fördunkla alla påföljande, och att genom konstens växande fullkomlighet lika orättvist, änteligen fördunklas af dem tillbaka.

Jag är vils att den första, hvars penel til färgor och skapnader igenkänneligen härmade Naturen, den första som af trädets eller stenens grofva block danade likheten af en människobild, ehuru ofullkomlig deras konst också troligen varit, likväl samlat omkring sig flera beundrare, än mängen af deras ypperita efterföljare. Men kännares antal, i början litet, växer småningom. Konstens äkta mästerstycken jemföras änteligen med lämnin-

garne från dess första svaga början: De gamla berömda namnen förlora deras gudomlighet; men också ofta deras rättvisa högaktning. Man nästan rodnar för sin beundran, och det allmenna omdömet, förtrytsamt att hafva skänkt dem en altför lätt vunnen ära, söker likasom en frikännelse från sitt fel, i deras underbilligheten nedsätta värde.

Sådant har varit i all konst, all vitterhet, de första mästares ombytliga öde.

Dalin i Sverige, likasom den gamle Corneille i Frankrike, såg sig redan under sin lifstid öfverträffas i poetisk förtjenst; men ännu på långt när, icke i ära och rykte. Likasom den Franske Skalden satte han länge, obekymrad, ett stort namn och den allmenna beundran, mot några få kännares hemliga affällighet. Men dessas omdöme har sluteligen, (som alltid måste ske) blifvit Allmenhetens. Tiden och jemförelsen hafva upptäckt hans brister, och man gör honom nu kan hända något mindre än rättvisa; försök om att jemt göra honom den.

Medgifv om att Dalins lätta, ofta in till högsta slapphet flytande verser, icke äro i poetisk skönhet jemförlige, hvarken med dem som redan på hans tid gjordes, eller gjorts senare. Medgifv om att känslans

lans högre rörelser, att stylens trollkraft icke voro hans förtjenst. Må hända behöfs det ej att vara den förste bland Svenske Skalder, för att i dessa egenskaper långt öfverträffa honom. Man säger att uttrycket gör Poëten: i det fallet var Dalin icke Poët, eller var det fällan. Den som söker hos honom hvad man i en vis upphöjd mening kallar *Skaldekunst*, skall i hans sex rimade Tomer icke utan möda finna hvad han efterletar.

Men på en tid, då man ännu trodde tillbörligt att för rimmets och meterns skull, förlåta de största språkfel och äfven stundom de största omeningar, hvad mera oväntadt, hvad mera förundransvärdt, än att, oaktadt denna svårighet af meter och rim, likväl änteligen finna hos en Poët, icke blott ett rent, otvungit, flytande språk; utan ockfå verkligen det som ännu var långt sällsammare, tankarnas värde och deras fullkomligt Logiska sammanhang? Sådan framblänkte Dalin i en tid af rimmets ännu beständiga stid med förnufvet och Språklagarne. Lägg dertill, detta uppväckta tankefnille, hvarmed naturen låtit honom födas, ojemförligt fyndigare, rikare, mera prydt med kunskaper och mennisko kännedom, mera vänt på ämnen af allmen nytta, mera uppmärksam

samt på sin tids brister och löjligheter, än någon af hans föregångare, så torde i brist af poetisk fullkomlighet, likväl ett annat ej mindre värde hos honom återstå att högakta; ett värde af verkligt *stor Man*, som han visserligen delade med ingen af sin Nations äldre Scribenter, och som högst få af senare tiders Författare torde dela med honom.

Dalin, född närmare våra dagar, skulle ofelbart hafva täflat med alla i Auctorlig förtjenst: Men skulle hvar och en som hos oss i styl och smak verkligen öfverträffar honom, född på hans tid och i hans rum, också lika ofelbart hafva gjort samma evigt oförgätliga Epok i Språkets, Vitterhetens och den allmänna tankeodlingens Historia? Denna enda jämförelse läger allt.

Glömmom då för ett ögonblick, smakens, skrifartens, med ett ord konstens högre fullkomlighet, lika så mycket tidens och mödans långsamma verk, som naturgåfvornas. Föreställom oss blott en Man, som i kraft af sitt enda Snille ger åt sin Nation nästan ett nytt Språk, och den första likheten af en sann Vitterhet; en Man som genom sina Skrifter uppväcker en hel generations ensfämniga förtjusning; skapar, att jag så må säga, tan-

kens,

kens, läsningens nöjen ibland ett folk, ännu föga vandt at njuta dem, och tillägger derigenom, ojemförligt mer än någon annan på hans tid, til masan af det allmänna förståndet: föreställom ofs en sådan Man, säger jag, lämnande framför sig alla sina föregångare, långt öfverträffade, och efter sig ett namn, som under ett halft Seculum brottats i berömvärdighet med de lyckligaste efterföljare: Och i denna teckning igenkännom Dalin, sådan han verkligen var, sådan han förtjenar att ihågkommas, och sådan man likväl ofta glömmer att betrakta honom.

(Fortf. framdeles.)

Om nödvändigheten af Jordbrukarens oinskränkta ägande - rätt till jord, samt om Sverges Skattejord.

Den som med uppmärksamhet, och med kännedom af både Historien och de sanna Närings-grundsatserne, följer det ena eller det andra Samhällets upstigande från des Invånares första medborgeliga barndom, villda lefnadsfätt och knappa tillgångar, till en under tidernas fortgång erhållen högre kultur och ökad förmögenhet; skall finna, att detta

upstigande blifvit fortskyndadt eller förtrögadt, i den mån enskilda människors verksamhet fri och oinskränkt fått leda till förkofran, eller legat fjättrad under lagars förmynderskap och föreskrifter. Med detta förmynderskap och dessa föreskrifter förstår jag, alla de förordnanden, som bjuda att den ena Näringen skall biträda den andra; som omgifva den ena med förmånsrätter framför den andra; som föreskrifva varu-priserna emellan köpare och säljare; som utftaka antalet af Närings idkare, befalla hvad väg de skola gå till förkofran, och till hvilken tillåtelig grad deras arbetsfamhet och närings omtanka får upstiga, o. s. v. Om man, för detta ändamål, forskar i häfderna, torde man erfara, att i de flesta Samhällen, och med ganska få undantag, den pligten och den rättvisan, att lämna ägande-rätten och den, icke enligt lagar, utan enligt sakens natur, lofliga industrien, fullkomligt oförda, icke rätt ofta varit utöfvade, och att man merendels varit nog oklok, för att mera lita på verkningarne af Författningar, än på den enskilda verksamhetens omtanka och bemödanden. Man skall finna, att denna enskilda verksamhet, i alla tider, för det ena eller andra yrket, lika litet behöft, lika litet varit berättigad till

Sty.

Styrelsens exklusiva ynnest, som den, utan vanmägt och trånad, utan allmän och enskild förlust, någonsin sett sina gränser upgjorda och sin väg utstakad af dess hand.

Detta är i synnerhet en klar och ofelbar sanning, sedd af förnuftet och bekräftad af erfarenheten, när fråga är om Jordbruket, denna verkeliga hufvudnärning för alla Stater, som äga vidsträckt och odlingsbar jord, så vida namnet *Hufvudnäring* med skäl tillägges det yrke inom Staten, som fysfelfätter eller kunde fysfelfätta de flesta Idkare, och hvars varumängd äger eller kunde äga det högsta värde; denna modernärning, från hvilken alla andra Näringar hämta sit bestånd, och som sjelf är den minst beroende af andra. Man kan inse en möjlighet för Jordbruket att umbära andra Näringars biträde, men dessa kunna aldrig umbära Jordbrukets produkter. Man kan tänka sig et sjelfständigt Samhälle, hvars alla invånare äro Jordbrukare; men man kan icke tänka sig et Stat af Fabrikanter, Bruksidkare eller Handlande, som skulle vara oberoende af andra Stater. Den mistager sig verkligen och mycket, med ärlig öfvertygelse eller med en som man finner det vara nyttigt att visa sig äga, som i dessa

yttranden tror sig finna en förefatts att nedfatta något gagneligt yrke under desfalls rätta värde. Det är tvärtom en gifven, och med dessa yttranden fullkomligt förenlig sanning, att alla ett Lands naturliga Näringar gifva hvarandra det inbördes stöd, den gemensamma tillväxt, som skapar icke mindre den enskilda välmågan, än Samhällets styrka. Äfven här förekommer likväl den märkeliga skillnaden, att Jordbruket, utan de andra Näringarnes biträde icke kan vinna någon stor eller den högsta förkofran, då deremot de öfriga Näringarnes hela existence är, utan Jordbruket, rent af en omöjlighet. När man härtill lägger den rättighet hvarje Idkare af ett lofligt yrke äger, att utan hinder och intrång från andra, och under oinfränkt ägande rätt till hvad han förvärfvar, föka sin högsta förkofran; skall man lätt finna, att det icke allenast är *orimligt* och *skadeligt*, utan hvad mera är, en verkelig *orättvisa*, att sätta gränser för hvilken vigtig eller loflig Näring som hellst, eller att tvinga den till uppoffringar, för att derigenom befrämja en annan Närings förkofran. Man torde ofta böra påminna sig, och oftast då frågan är om så kallade *economiska Lagars* värde, att orättvisan, icke en gång af hvad som

är,

är, eller hvad man inbillar sig vara den allmänna nyttans fordringar, kan rättfärdigas. Denna orättvisa (och den förtjenar i alla fall att först komma i beräkning) blir aldeles densamma, om en för Staten vigtig Näring omskansar sig med förmånsrätter på en mindre vigtig Närings bekostnad, eller om förhållandet — och detta är icke fällfynt — vore tvärtom; men orimligheten och skadan gå i gemensam tillväxt med dessa Närings mer eller mindre betydighet för Staten. Om derföre, t. ex., Lagarne tillade Jordbrukaren rättighet att ensam emottaga, och efter godtycke, eller efter dessa Lagars för honom gynnande föreskrift, betala Fabrikantens, Bruksidkarens eller Köpmannens varor; eller om Fabrikanten, Bruksidkaren eller Köpmannen ägde utslutande rättighet att mottaga och efter godtycke, eller efter Lagarnes för honom förmonliga föreskrift, betala Jordbrukarens afkastning af åker, äng, skog eller betesmark; vore *orättvisan* i bägge dessa fall aldeles lika, men *orimligheten* och *skadan* i sednare fallet större, i den man Hufvudnäringen, och just den som skall föda de öfriga, är vigtigare än alla mer eller mindre betydliga Bi-näringar. Om ännu vidare, och hvad man knapt skulle tro vara mö-
je-

jeligt, den ena Näringsidkarens förmons-
 rätt sträckte sig, ej allenast till de varor
 den andra Närings Idkare tillverkar,
 utan äfven dertill, att den sednare, utan
 att få rådfråga sitt begrepp, sin villja och
 sina fördelar i frågan om användandet af
 sitt arbete och sin egendom, vore af La-
 gen ålagd att producera de varor, som
 den förre till sitt bestånd och sin förkof-
 ran behöfde; om, t. ex., Fabrikanten,
 Bruksidkaren eller Köpmannen tvingades
 att tillverka eller anskaffa de varor, Jord-
 brukaren, emot den af Lagen till Köpa-
 rens fördel fastställda betalningen, är an-
 gelägen att erhålla, och detta utan affe-
 ende derpå, att andra varor kunde med
 större vinst tillverkas eller anskaffas; eller
 om Fabrikanten, Bruksidkaren eller Köp-
 mannen behöfde kött, hudar, spannemål,
 kol eller ved, och ägde exclusive rättig-
 het att, emot låga priser, och priser ef-
 ter eget godtycke, köpa dessa varor af
 Jordbrukaren, och denne sistnämnde af
 detta skäl vore af Lagen förbuden att för-
 vandla antingen sin äng till åker, sin å-
 ker till äng, eller sin skog till betesmark,
 till äng eller åker o. s. v. ehuru han i
 öfrigt skulle finna sin fördel i dessa för-
 ändringar med den jord han sjelf äger;
 vore detta åter, i bägge dessa sistnämnda
 fall,

fall, en aldeles lika *ordttvisa*; men *orimligheten* och *skadan* ökades i sednare fallet, i mon af den Näringens betydlighet för Staten, som på detta fätt blefve förorättad. Det är således en möjlighet, att en i sig sjelf naturlig, gagnelig och vigtig Näring kan i vissa eller alla affeenden, när den förmått omskansa sig med monopoliska förmåns-rättigheter, vara skadelig för en eller flera andra, mer eller mindre naturliga, gagneliga och vigtiga Näringar; och man utber sig att okunnigheten och egennyttan, i fall de någonstädes skulle finnas, och deras röst någonstädes höras, ville besinna, och sedan de besinnat, icke bestrida, att man kan yrka detta, utan att derföre misškänna eller neka den förstnämnda Näringens allmänna gagnelighet.

Men det är icke blott i egenskap af Näring, och gemenfamt med alla andra löfliga Näringar, som Jordbruket, af Styrellens *rättvisa*, kan yrka orubbad och oinfränkt ägande-rätt, och en förkofringsfrihet, som icke har någon annan gräns, än der andras naturliga rättigheter möta; det är icke blott i egenskap af vigtig Näring, som det tillika af Styrellens *vishet* kan vänta beskydd från intrång och oför rättande; det har desutom vissa aldeles egna, i sjelfva dess natur grundade, och

al-

aldeles rättmätiga anspråk på ofstörd ägar-
derätt, på oinskränkt utrymme för sin
verksamhet, på fullkomlig frihet at välja
medlen till sin förkofran, utan alt tvång
af monopoliska Lagar, af Författningars
förmynderskap, af andra Näringars för-
ördelande förmånsrättigheter. Det är,
i det hela betraktadt, så vidsträckt till
sin omfattning och så mångfaldigt till
sina delar; hvarje des del fordrar en så
sammanfatt, mångartad och utspridd verk-
samhet och omtänka; des arbete kräfver
en så oafbruten ihärdighet, och kan så
föga fullkomligt nagelfaras eller i förväg
fastställas och värderas; des fordringar
äro så många och långvariga, des vinst
är deremot så måttelig och inflyter så
sent; det är beständigt beroende af en så
stor mängd oförutledda svårigheter och
olycksfall; at Lagarnes föreskrifter och
Embetsmannas upgiften och andra Näring-
ars anspråk på et från des ägendom el-
ler des arbetsförmåga uttvingadt biträde,
synas för Jordbruket vara ännu mindre
lämpelige, ännu omöjligare i verkställig-
heten, eller ännu mera obilliga och tryc-
kande under en försökt sträng utöfning,
än för snart sagt någon annan Näring.
En verkningsgrund till jordbrukets för-
kofran, som är starkare än Författningars för-

förmynderskap och Embetsmäns tillsyn, måste derföre upfökas, och den behöfver man icke föka på långt afftånd; denna verkningsgrund är *oinskränkt äganderätt*, och den innefattar helt naturligt rättigheten att efter eget godtycke behandla den odlade eller icke odlade jord man äger, och att likaledes efter eget godtycke använda alla de varor denna jord, af åker, äng eller skog, frambringar. Det är denna verkningsgrund, och ingen annan, som tätt förenar jordbrukarens förkofran med jordens odling, och den enskilda välfärden med det allmännas. Möjligheten af en eller annan enskild Jordägares oförstånd och misshushållning, kan i denna, lika som i alla andra Näringar, icke blifva ett giltigt skäl emot den enskilda fria omtankans och verksamhetens stora, allmänna och välgörande verkningar, godkända och bekräftade af förnuft och erfarenhet. Det är den nyssnämnda omöjligheten af en verksam främmande tillsyn öfver Jordbruket, (äfven när denna tillsyn är, hvad den från Styrelsen eller från en annan Näring icke gerna kan vara, neml. fullkomligt förenlig med rättvisa) som förmått större Jordägare, när de ägt tillräckelig kännedom af sina egna sanna fördelar, at genom långvarig och säker besittningstid, genom be-

bestämnda arrende-vilkor och utvidgad dispositionsrätt, nalka Åboen, så nära de kunna, intill den ägande-rätt, hvilken de icke velat aldeles afstå; och detta för at hos honom väcka den allvarliga flit och om-tanka, denna i framtiden utsträckta omsorg, som af ägande-rätten, men af inga föreskrifter och ingen tilllyn kunna lifvas och bibehållas. Åboen har härigenom vunnit et närvarande sjelfbestånd och en utfligt till förkofran i framtiden; Gods-ägaren kan med säkerhet vänta sin vidsträckta jords omtänksamare vård och framtida högre värde; och Staten har at tacka denna uplysning, för en efterhand växande varumängd och för en, från sjelfständiga hushåll utgående befolkning, som i godhet ofelbart öfverträffar den afföda, hvilken kan väntas från en mängd, af andras villja starkt beroende, och i följe deraf, merändels förtryckte och fattige frälsebönder och torpare. Uplyste Gods-ägare hafva icke låtit affkräcka sig från denna förändring, af den möjliga händelsen, at en eller annan Åbo kunde misbruka den besittnings-rättighet honom blifvit lämnad; och det hade varit en betydelig misräkning, at för en möjelig, eller äfven sannolik mindre olägenhet, uppoffra stora och vidsträckta fördelar. Skulle man icke

ke af Lagstiftaren kunna vänta en lika klokhet, som infer, och en lika nitälskan, som vill använda, de sanna medlen till Statens högsta förkofran? Det är åtminstone visst, at upsligten öfver Jordens behandling, är för Styrelsen ännu omöjligare, än för Gods-ägaren; at begges fördelar gemensamt fordra starkare förkofringsmedel, än denna upsligt (när man neml. förutsätter, som man det bör, at Styrelsen och Folket icke äga stridiga interesen); att det, som i denna väg hos Gods-ägaren icke är annat än oklokhet, skall hos Lagstiftaren icke fällan vara både oklokhet och orättvisa; och att det, i följe häraf, och i närvarande ämne, för bägge är nödvändigt, när den enskilda välfärden eller Statens välfärd skall beredas, att helt och hållit anförtro sig till ägande-rättens, eller en långvarig, säker och otvungen besittnings- och dispositions-rätts allmänna verkningar.

Kanhända invänder man: at den lägre Jordbrukare-classen, i den eller den tidepunkten, ännu icke uphunnit den höga grad af förnuftsodling, att man med trygghet skulle kunna anförtro dess välfärd åt dess egen omtanka; — vidare: att ett Rikes Jord är en altför vigtig beståndsdel af Staten, för att icke, af visa Hørfattningar och nitiske Em-

betsmän, behöfva fredas emot enskilde ägares möjliga försummelse och oförstånd, eller vinningslystnad för dagen; — vidare: att tvång och tillsyn måste verka, der den enskilda arbetshågen dunu i någon mån saknas; — och, i följe af alt detta, att man icke bör uplåta ett Rikes jord, under oinskränkt ägande-rätt, till den lägre Jordbrukare-classen, förr än denna class hunnit upstiga till den uplysning, hvilken, vid ägande-rättens utöfning, aldeles fullkomligt betryggar hvarje enskild Jordbrukares och Statens välfärd. Men måne icke att säga detta vore det samma, som at säga, att ett barn icke bör tillåtas gå på egen hand, förr än det kan gå med all möjelig färdighet; att ynglingen icke bör tillåtas visa sig i verlden, förr än han äger en mogen och erfaren mans hela Iefnadskloket; att ett Samhälle icke bör uphöjas till borgelig frihet, förr än det äger all den förnufts-odling och all den dygd, som förfäkra frihetens visa och lugna utöfning? Vore icke åter detta att villja göra barndomen evig, omyndigheten evig och trälldomen evig? När skulle en Despot, efter denna grundfatts, våga gifva sitt folk den borgeliga frihet, som till ex. Svenska Folket, ifrån sin första Samhällsbarndom ägt, och än i dag äger, den neml. att sjelf besluta öfver sina La-

gar

gar och sin beskattning? Och när skulle enligt samma grundfatts, t. ex., Gods-ägare i Lifland eller Svenska Pommern, der Lifegenskapen ännu, till Tidehvarfvets vanära, visar sig i sin åldriga barbariska skenad, tro sig kunna och böra öfverlåta sina bönder den ringa fjelfrådighet, som den mest beroende delen af Sverges Allmoge äger? Bör icke alt ledande, alt förmynderskap, all despotisk Styrelse-magt gradevis uphöra, och äga en gräns? Är det icke under Sjelfrådighetens fria utöfning, sedan ledandet och förmynderskapet och den arbitraira Styrelse-magten uphört, som barnets fysiska skicklighet och ynglingens lefnadsklokhet och ett Folks samhällsvighet i deras högsta fullkomlighet förvärfvas? Kan skadan af möjliga, och äfven nödvändiga, enskilda olyckshändelser, förseeller och oordningar, jämföras med den allmänna skadan af de menckliga egenskapernes evigt hemmade utveckling? Och huru skulle, under dessa grundfattsers outhörliga utöfning, den förmåga någonfin kunna förvärfvas, hvilken man upflätter såsom vilkor för fjelfrådighetens öfverlåtande? Låt vara att den välmenande okunnigheten skulle ärligt bemöda sig att uptänka medel för detta sistnämnda ändamål, villja föreslå en undervisning,

som utan biträde af sjelfrådig utöfning och den egna erfarenhetens läror, beredde barnets fysiska skicklighet eller ynglingens sammanlefnadsklokhet eller et Folks mognad för Samhällsfrihet: detta vore ännu icke annat än begreppets bristfällighet, som altför ofta kan stå i förening med välmenande affigter. Men om detta vilkorliga beroende yrkas, utan at något medel användes för att höja den beroende till sjelfrådighetens rättighet och värde, behöfver man icke tvifla, att den yrkade Lärans är den väl beräknade egen nyttans, och icke den korrstlynta välvilljans. Mig synes, att dessa anmärkningar äro af en ostridig tillämplighet på närvarande fråga, om behörigheten och nyttan af den lägre Jordbrukarens äganderätt; att dennes eviga omyndighet skall göra honom evigt oskicklig, at med mogen klokhet beförja sina egna angelägenheter; att han endast under sjelfrådighetens utöfning, vinner den kunskap och erfarenhet, hvilka man vill upfatta såsom vilkor för hans myndighet; att han, under economiska Författningars och Embetsmäns beständiga föreskrifter och tillsyn, äfven beständigt skall blifva en i sit eget yrke föga uplyst, föga verksam, och för sin framtida förkofran föga omtänksam

varelse; att den möjliga, och hastigt öfvergående, vådan af ett och annat, eller äfven många misfbruk, vid den economiska sjelfrådighetens första öfverlåtande till den lägre Jordbrukare-clasfen, icke kan jämföras med den stora, allmänna och beständigt fortfarande vådan af en aldrig uphörande trälaktig okunnighet och bekymmerslöshet hos denna vigtiga Näringsclafs; och slutel., att när den ouplyste Jordbrukarens beroende af ekonomiska föreskrifter och en främmande tillsyn, yrkas såsom aldeles nödvändiga, utan at man tillika yrkar eller använder något enda medel för att höja honom öfver behofvet af en främmande tillsyn, behöfver man icke frukta att mistaga sig, när man tror, att detta juft icke alltid är välvilljans, utan äfven och oftare egennyttans grundsatser, hvilka icke fällan visat sig i form af nitälfskan för Statens och enskildes välsamt Naringarnes förkofran. Man har i detta fall skäl att mistänka, att vigtiga enskilda fördelar äro beräknade på den beständigt fortfarande, verkeliga eller föregifna, okunnigheten, och den derifrån härledda nödvändigheten af ett starkt och oafbrutit beroende. Jag har redan anmärkt, att den lägre Jordägaren, gemensamt med alla andra Närings idkare, har

—
—
sina gifna rättigheter till economisk sjelfrädighet, och att grundade rättigheter böra i allmänhet, framför den verkeliga eller föregifna allmänna nyttan, vara gällande. Jag har bemödat mig att visa omöjligheten af någon verksam tillsyn öfver ett helt Samhälles Jordbruk, grundad i detta yrkes egna inre beskaffenhet; och att Statens väl, långt ifrån att fordra, tvärtom förbjuder den ekonomiska sjelfrädighetens upoffring. Här vill jag blott tillägga, att yrkandet på nödvändigheten af i fråga varande beroende, visar sig i en nästan vidunderlig orimlighet, om i det Samhälle, der denna nödvändighet yrkas, den lägre Jordägare-classen, från Statens första sammanfattning, och sedan under seklers lopp, ägt oinskränkt ekonomisk sjelfrädighet; om det ekonomiska beroendet under Lagar och Embetsmän icke blifvit ansedt såsom nödvändigt, icke fatt i verket, förr än sedan denna class, under Statens beständiga förkofran i magt och Rikedom, vunnit århundradens erfarenhet, förståndsmognad och sjelfständighet; om den lägre Jordägaren, hvilken man anser icke böra äga rättigheten att efter behag behandla sin egen jord, likväl ifrån Statens grundläggning intill närvarande dag, ägt och utöfvat rättigheten att besluta öfver

ver Rikets Styrelse, des Lagar och des beskattning; och om ändtel. erfarenheten obefrideligt bevittnar, att i hvarje Stat inom vår verldsdel, och i hvarje del inom endera af Europas Stater, der Jordbruket varit mest befriadt från öfverherrskap, tvångsmedel och främmande tillsyn, har denna vigtiga Näring upstigit till den högsta fullkomlighet, och des Idkare till den högsta omtänksamhet och Närings-drift.

Vi vete huru tidigt Feodalmagten i England, af sit eget beroende tvingades at godkänna, och af gemensam våda upkallades att äfven försvara de lägre Folkclasiernes naturliga rättigheter: vi vete, att Engelska Lagarne för sjelfva den lägsta, och eljest i alla Länder hårdt beroende Jordbrukaren, redan i äldsta tider förmått bereda ett slags sjelfständighet *). Vi vete äfven, att man i detta Land ej en gång behöfver vara jordägare, för att säkert besitta och efter egen näringsomtänka otvunget kunna behandla jorden **).

D 4

Det

*) Se *De Lolme, Const. de l'Anglet. Gen. ed. 1789. I. Cap. pag. 19 och följ. Cap. XV, pag. 79 & 80.*

***) *William Blackstone, comment. on the Laws of Engl. Ed. 1794. B. 2, cap. 6, pag. 94 — 100. Se vidare de rättigheter, som ätfölja tenancy in tail (ärfstelig besittnings-rättighet emot bestämde afgifter) Cap. 7, pag. 116.*

Det är äfven allmänt bekant till hvad höjd af fullkomlighet Jordbruket i detta Land hunnit, hvad biträde det gifvit de öfriga Näringarne, hvilken folkmängd och rikedom det gifvit Staten, samt hvad grad af odling och sjelfständighet äfven den lägre Jordbrukaren vunnit under den borgeliga frihetens och Närings-frihetens långvariga åtnjutande. Hade denna Stat känt sina fanna fördelar, om den väntat sig af ett trälagtigt beroende, af Lagars tvång och Embetsmäns tillsyn, hvad den nu vunnit, genom den okonstlade klökheten, att låta Jordbrukarens näringsomtanka otvungit verka och tillväxa? Hade det varit en väl beräknad och äfven till framtiden klokt utsträckt egennytta hos de andre Näringarne, om de användt det inflytande de möjligtvis kunnat förskaffa sig, för att redan i äldre tider fätta Jordbruket under monopoliskt tvång, och förskaffa sig ett af

"that a tenant in tail may commit WASTE on the estate-tail, by felling timber, pulling down houses, or the like, without being impeached, or called to account, for the same." — Likaledes bestämmas rättigheterna för *the tenant in tail after possibility of issue extinct*, (cap. 8, pag. 125) neml. *"not to be punishable for waste, &c."*. At Jordägaren, med Lagens tillåtelse, kan öfverlåta en så vidsträckt dispositions-rätt, förutfattar att han sjelf äger den

af Lagarna uttvingadt biträde? Hade des-
 sa Näringar i sådant fall, i framtiden kun-
 nat erhålla det vidsträckta och naturliga
 biträde, som Jordbruket nu frivilligt och
 med egen båtnad lämnar dem? Hade de
 lagar, som man för detta ändamål trott
 sig böra gifva, kunnat anses vara rättvi-
 sa emot enskilda och gagneliga för Sta-
 ten? Hade den lägre Jordbrukare-clasfen,
 om man trott eller föregifvit sig böra hål-
 la den under Näringstväng och economisk
 tillsyn intill des den vunnit en högre för-
 nuftsodling, icke ännu i dag, lika som för
 flera hundra år sedan, kunnat anses vara
 otjenlig att emottaga en naturlig Närings-
 frihet? Har icke des bildande upkommit
 under utöfningen af en tidigt erhållen e-
 conomisk sjelfrådighet? Jag menar att man
 endast skall behöfva se desa frågor fram-
 lagde, för att finna dem besvarade.

Norra America ger ofs ätven ett läro-
 rikt exempel, som visar hvad den mensk-
 liga industrien, öfverlämnad till oinskränkt
 economisk sjelfrådighet, och utan att vara
 betungad, återhållen, ledd eller bevakad
 af Styrelsens Förmyndare-vård, förmår ut-
 rätta, samt huru nära gemenskapen är e-
 mellan en Stats tillväxt i folk-nummer och
 rikedom, samt des Inbyggares borgeliga
 frihet. "Det är märkeligt", säger en af
 D 5 vårt

vårt Tidehvarfs ypperligaste Författare *),
 "att ehuru Engelska Possessionerne i A-
 "merica voro i naturliga rikedomar vida
 "obetydligare, än de som föllo på de öf-
 "riga Europeiska Staternes lott, erhö-
 "dock de förre, genom den från Engelska
 "constitutionen härleda tryggheten för ä-
 "gendoms-rätt och personlig frihet, en
 "betydlighet, hvartill de andre Magter-
 "nes Colonier, fastän långt tidigare bosä-
 "stade, likväl icke kunnat uphinna. Eng-
 "lands visa och milda behandling af sina
 "Colonier, som fortsattes under halftan-
 "nat århundrade efter deras första bosäst-
 "ning, bidrog hufvudsakeligt at uphöja
 "dem till detta företräde. De erhö-
 "konlig frihet att besörja deras egen sty-
 "relse, och deras handel lämnades öpen
 "för hvarje individu inom Englands om-
 "råde. Moderlandet gaf dem äfven den
 "meist oinskränkta tillåtelse, att föka deras
 "egna fördelar på hvad lätt de sjelfve
 "funno tjenligast, och behöll för sig sjelf
 "blott en obetydlig fördel af deras han-
 "del, och en politisk förening under sam-
 "ma öfverhufvud. De Colonier, som af
 "andra Magter grundlades, fingo icke rö-
 "na en lika eftergifvenhet. Portugal och
 "Spa-

*) David Ramsay. *History of the American Re-
 solution.* London, 1793. pag. 18 o. f.

"Spanien betungade sina Colonister med
 "tvingande författningar, upmuntrade en-
 "dast de Näringar, af hvilka de sjelfve kun-
 "de draga vinst, och straffade all indu-
 "strie, som icke ledde till detta ändamål.
 "Frankrike och Holland yrkade icke des-
 "sa tryckande grundsatser, men sjelfva ut-
 "öfningen af deras öfvervälde var icke min-
 "dre sträng och tvingande. De likasom
 "öfverläto deras Coloniers ägendom till
 "viska monopoliska Asociationer, hvilka,
 "emot odrägeligt högt upfatte priser, sål-
 "de Europeiska varor till Colonisterne,
 "mottogo produkterna af desnas jord till
 "ett ganska lågt värde, och tillika motar-
 "betade all större varu-production, än den,
 "som med öfverdrifven vinst af dem kun-
 "de användas. Desna tryckande Författ-
 "ningar åtföljdes af deras vanliga verk-
 "ningar: de på detta sätt kringskansade
 "colonier tillväxte trögt i folkmängd och
 "förmögenhet."

"Englands Colonier blefvo deltagare i
 "de förträffliga Styrelse-lagar, som förfä-
 "krade Moderlandets lycksalighet, och un-
 "der hvilka det upstigit till en förundrans-
 "värd fullkomlighet i Jordbruk, Handel
 "och Manufacturer. Efter många och lång-
 "variga stridigheter, hade det blifvit er-
 "kändt vara hufvudsaken i Engelska Con-
 "sti-

stitutionen, att Folket icke kunde tvingas
 betala andra utskylder, icke kunde bin-
 das af andra Lagar, än dem, som af
 desas egna Representanter blifvit bevillja-
 de och godkände. Det var äfven en af
 desla i Lagen förvarade rättigheter, att
 ingen, utan enhälligt bifall af 12 desas
 gelikar, kunde antastas till person eller
 egendom."

"Genom verkningarne af desla allmän-
 na grundlätter, och genom Englands vi-
 sa Statskonst, tillväxte Americanska Co-
 lonierne i folkmängd och rikedom och
 Närings-omfattning, med en hastighet,
 som vida öfversteg alla föregående be-
 räkningar. Hvarken gamla eller nya Hi-
 storien kan upvisa ett enda exempel af
 Colonier, som blifvit styrda med så mye-
 ken klokhet, eller hvilkas blomstrande
 förkofring gått med en lika skyndsämhet.
 Inom en tiderymd af 150 år, tillväxte
 deras folk-nummer till 3 millioner, och
 deras handel utgjorde mera än en tre-
 djedel af Stora Brittaniens. Deras bosät-
 ningar utbredde sig 1500 (Engelska) mil
 utmed hafskusten, och 300 mil mot vä-
 ster." — —

"De förmånliga verkningarne af en
 vis Statskonst och en oväldig Styrelse,
 visade sig icke allenast i de Engelska Co-
 lo-

"Ioniernes växande företråde framför de
 "andre Europeiska Magternes, utan äfven
 "i några de förftnämdes större förkofran,
 "än de öfrigas. Deras relativa befolkning
 "och rikedom voro på intet sätt svaran-
 "de emot hvarderas enskilda fördelar af
 "Jordmon och climat. Från det vanliga
 "förhållandet emellan olika Länders na-
 "turliga och artificiella rikedom, synes den
 "allmänna flutsattfen kunna hämtas, at ju
 "mera Naturen gynnar människorna, de-
 "sto mindre äro de böjde att arbeta för
 "sig sjelfve. — *Ny - Englands* provinser
 "utgjorde, jämförelsevis, ett ofruktbart
 "Landskap, men odlades mycket hastiga-
 "re, än de, som ägde en mera fruktbar
 "Jordmon och ett mildare climat. Deras
 "första Nybyggare voro upeldade af det
 "högt updrifna Religiousnit, som väcker
 "till stora företag; de äfven fördelade den
 "lediga Jorden efter de visaste grundsatser.
 "I stället för att uplåta stora Landsträckor
 "åt enskilda personer, såldes marken i små
 "lotter till dem, som med egna händer upar-
 "betade Jorden. I stället för att glest ut-
 "sprida invånarne öfver ett vidsträckt Land,
 "formerades succesiva bosättningar inom
 "Landsträckor af 6 mil i fyrkant. Inrätt-
 "ningar tillskapades, som inom desä Ny-
 "byggen beredde religionsundervisning och
 "mo-

"moralisk upfostran. Genom desfa medel
 "fortplantades industrie och sedelighet,
 "och allmän kundskap utbreddes ibland Co-
 "lonifterne. Det är sannolikt, att i för-
 "hållande till hela folknummern, intet
 "Land i verlden ägt ett större antal tarf-
 "veliga och ordningsälskande invånare, el-
 "ler ett mindre antal usla och lastbara.
 "Desfa stora brott, som vanligtvis straffas
 "med döden, voro få fällsynta i *Ny-Eng-*
 "*land*, att i stora och folkrika Colonier,
 "ej en enda person, under flera års förlopp,
 "afrättades. Deras mindre fruktbara mark,
 "nödgade dem till våg samma företag,
 "och deras industrie segrade öfver alla
 "hinder. Under deras valfisk-fångst fram-
 "trängde de icke allenast i de aflägnaste
 "vikarne af *Hudsonsbay* och *Str. Davis*, u-
 "tan äfven till lödra polens motsvarande
 "regioner. Deras industrie ledde dem öm-
 "som till *Africas Kuster* och *Brasiliens strän-*
 "*der*. Redan i deras Samhälls-Barndom,
 "förmådde de, i detta våg samma yrke,
 "öfverträffa *Holländares ihärdighet*, *Frans-*
 "*mäns verksamhet* och *Engelsmäns mog-*
 "*nade styrka* i stora företag. Näringsfri-
 "heten lifvade deras industri, och en fri
 "Constitution bevarade deras borgeliga rät-
 "tigheter. *Landets invånare voro bönder,*
 "*som tillika både ägde och brukade Jorden.*
 "Yp

"Yppigheten var ibland dem okänd. De
 "motsatta ytterligheterne af rikedom och
 "uselhet voro lika fällsynte. Tidiga gif-
 "termål och en talrik afföda voro ibland
 "dem ganska allmänna; och derföre geck
 "befolkningen i hastigt tilltagande, under
 "det att Invånarne icke hunno öfver den
 "grad af medelmåttig förmögenhet, hvil-
 "ken är lika fördelagtig för människans
 "både fysiska och intellectuella bildande.
 "— *Ny-York* gränsade intill *Ny-England*,
 "men tillväxte icke med samma hastighet.
 "Några få personer, som hade ryckt åt sig
 "monopolisk rättighet öfver stora landsträc-
 "kor, nödgade de öfriga, att antingen blif-
 "va Landtbönder, eller att flytta till andra
 "provinser, der jord kunde erhållas emot min-
 "dre betungande vilkor." — — —

Jag vill tro, att man af dessa Staters
 (Englands och Norra Amerikas) exempel
 skall finna de sanningar i någon mån be-
 kräftade, som man egentligen, i afseende
 på närvarande ämne, velat yrka: att
 nämlig. der Styrelsen varit minst frikostig
 på Närings föreskrifter, hafva Näringar-
 ne, och med dem, Statens rikedom och
 befolkning, ägt den hastigaste och högsta
 tillväxt; att detta alltid och i synnerhet in-
 träffat med Jordbruket; att den åt Jord-
 brukaren tidigt öfverlättna economiska sjelf-
 rådig.

rådigheten, gifvit honom den erfarenhet och omtanka, som förfäkrat dess kloka utöfning; at det biträde et Samhälles Näringar frivilligt gifva hvarandra, utan någonderas inskränkning och förorättande, är icke allenast det enda som öfverensstämmer med rättvisa, utan äfven det enda som i economiskt afseende kan och bör medföra verkliga fördelar och äga varaktighet; och sluteligen, at förhållandet emellan folknummerns och Närings-förökningens tillväxt i de Stater eller Provinser, der den i små lotter fördelade jorden äges af den egentliga Jordbrukaren, och i andra, der Jordbrukaren är beroende af Godsägare, synes skäligen säkert bevittna, hvad man i anledning af Jordbrukets egen inre beskaffenhet trott sig kunna sluta, neml. at en främmande tillsyn öfver detta yrke, vare sig af Styrelsen eller Godsägaren, kan i allmänhet icke blifva verklig och förmånlig. — Förfökom här en hastig och allmän öfverligt af Svenska Skattejordens öden. Läsaren kan icke med billighet vänta eller fordra, att den, inom en inskränkt Afhandling, skall blifva fullständig; man vill blott förföka att gifva anledning till en vidsträcktare forskning, och till en och annan kanhända gagnelig anmärkning.

Vi läse i *Botins Beskrifning om Svenska Hemman* (pag. 15 och 16), at de äldsta hemmanen upkommit genom ett fritt inkræktande af det lediga landet; att hvar och en husfader var fullkomlig ägare till den trakt, som han uprögde åt sig till hemman och Boställe; att således dessa första Svenska hemman icke af begynnelsen, såsom i Ryssland, varit Kronans, utan hört sina ägare fullkomligt till; att dessa Jordägare voro så frie, att de icke erkände någon menniska öfver sig; att dessa Svenska hemmans äldsta natur visar Svenska Folkets uråldriga frihet; at dessa bönder voro odalburne till sin jord, hade stora friheter, och deltog uti Regeringen såsom högsta magtägande; att deras utskylder voro få och drägelige, dem de ock frivilligt hade åtagit sig, o. s. v. Ifrån ett, med de lanna Näringsgrundlåtterne och en rätt förstådd borgelig frihet så aldeles öfverensstämmande ursprung, härleder sig Svenska Skattemannens äldsta ägande-rätt; och vårt Fädernesland har i detta afseende ett gifvit företräde framför de flesta Länder i Europa, der, med få undantag, antingen despotiske Eröfrare, eller af dem hårdt beroende Vasaller, eller sjelfmägtige Feodal-herrar, tidigt förmått rycka åt sig ägande-rätten öfver jorden,

den *), och förfäta den talrika Jordbrukare-
 clasfen i ett beroende, som varit lika hinder-
 ligt för Statens Näringsförkofran, som för
 dess flesta Invånäres förädling i lynne,
 förnuft och seder. Det sedermera och så
 tidigt fria England, gör icke härutinnan
 ett undantag **): det har förlit efter oräk-
 neliga och hårda strider, i utöfningen
 vunnit, hvad som var den Svenska Inbyg-
 garens obestridda rättighet ifrån Samhällets
 första grundläggning, och sedan under sek-
 lers förlopp. Verkningarne af dessa den
 Svenska allmogens äldsta rättigheter, under
 alla de århundraden, då dessa sistnämnde
 blefvo fredade; Statens växande folkökning
 och varu-mängd; dess fullkomliga econo-
 miska sjelfständighet; Invånärnes allmänna
 välmåga; manliga och sjelfständiga lynne,
 mogna förstånd och säkra redlighet, äro
 af våra trovärdigaste Historie-Scribenter i
 så fördelagtiga färgor framstälde, att man
 nästan icke utan stor betänksamhet vågar
 antaga deras verklighet såsom fullkomligt
 och till alla delar gifven. Dessa äldsta
 Tidehvarfs likväl icke svagt bekräftade fö-
 reträde, framför de följande, i synnerhet
 i en,

*) Se *Blackstone, comment. on the Laws of Engla*
 B. 2, Cap. 4, sid. 46—47.

***) *Blackst. comm. on the L. of Engl. B. 2, sid.*
 51—53.

i en, öfver det inhemska behofvet, vida utsträckt Jordbruks afkastning, har i våra dagar väckt åtskilliga Författares upmärksamhet, och ledt dem att dertill upgifva flera både mer och mindre rimliga orsaker. Jag vill här framlägga några af de, efter min öfvertygelse i detta äfseende mest verkande förändringarne med Sverges Jord, hvars primitiva inrättning och fördelning hvilade på så fasta och naturliga grunder, att de nödvändigt skolat dana ett sjelfständigt, folkrikt och i Näringar beständigt tillväxande Samhälle, om de framgent fått vara ortubbade. Dessa förändringar, alla syftande på att nertvinga den fria och sjelfständiga Jordbrukare clasfen till ett mer eller mindre hårdt beröende af andras arbitraira villja, törde lämpeligast kunna betraktas under följande trenne synpunkter: *Den urgamla och redan i äldsta tider odlade skattejordens förminskning; Uphäfvandet af den tillväxande Jordbrukare-clasfens urgamla rättighet, att inom Rikets ödemärker up- taga sjelfständiga hemman; och sluteligen, det från äldre tider genom economiska Lagar sjelftagna våldet öfver den återstående eller återköpta Skatte-Jorden.* Dessa förändringar hafva gått likafom hand i hand, med en ganska säker riktning på ändamålet. Under den hastiga och allmänna öfverigt

man här vågar förföka, måste de likväl framläggas styckevis, för att både till deras beskaffenhet och deras verkningar med mera redighet kunna betraktas.

Den urgamla Svenska Skattejordens förminskning härleder sig först ifrån det andeliga och verldliga Frällsets upkomst, hvarigenom de bästa hemmanen, till ett ganska stort och beständigt växande antal befriades ifrån skatt och besvär. Sedan det andeliga lärostånd, hvilket i vårt Fädernesland ganska tidigt åtog sig, att förja för de Svenska själarnes eviga välfärd, valde till hufvudsystemål att utvidga sin tämligen verldliga magt och sitt icke alltid rätt Gudelige inflytande; sedan det Andeliga bedrägeriet förmått öfvertyga Svenska Folket om berömvärdheten af att uptaga Kristus till arfvinge samt om lättet huru detta utan långa omvägar kunde ske; sedan det hunnit utverka sig en mängd frivilliga gåfvor, Donationer och stiftningar emot utbyte af Guds nåd, syndernas förlåtelse, Helgonens hjälp och mycket verk samma förböner; sedan Kyrkan välsignades med en förkofring, som satte henne i stånd att genom köp och förpantningar outhörligt förvärfva nya gods och fastigheter; sedan hon hunnit stadga sin arfsrätt till Presters qvarlåtenskap, framför
de

de aflednes anhörige och Kronan; sedan Prester och Munkar blifvit nog mä-
 ftare af människors begrepp och samve-
 ten för att öfvertyga döende Föräldrar
 om nödvändigheten af, att genom Testa-
 menten till Kyrkan försona Himmelen och
 förfätta sina qvarlemnade barn i armod
 och ufehet; sedan det blef en afgjord o-
 möjlighet at vederbörligen födas, ingå i
 ägtenkap, och dö, utan biträde af Kyr-
 kan, och afgifter till Kyrkan; sedan snart
 sagdt hvarje mencklig passion blifvit satt
 under beslag och hunnit förvandlas till en
 indräktig näringsgren i de Andeligas hand;
 sedan dessa förkofringsmedel hunnit blif-
 va rätt verksamma, kommo efterhand
 Rikets flesta och förnämsta fastigheter i
 Presterskapets våld, och deribland en be-
 tydelig mängd Skattehemman. All den-
 na jord befriades ifrån att deltaga i Sta-
 tens allmänna bördor och beskattning. —
 Det verldsliga Frällsets rättigheter, för-
 värfvades genom Rusttjenst; den på detta
 fätt ifrån de allmänna Statsbördorne un-
 dantagne Frällse-jorden, ökades beständigt
 och ansenligt på Skattejordens bekostnad,
 genom de från beskattningen fritagna
 Frällse-ägarnes tillväxande rikedom, deras
 inflytelse på Styrelsen, och i förening der-
 med, den rättighet som i äldre tider åt-

följde deras personer, att till Frälse förvandla den Skattejord de genom arf eller köp förvärfvade. — Det andeliga och världsliga Frällsets omåtteliga tillväxt, dess emot all sund Samfunds-inrättning stridande rättigheter, och dess oafbrutna inkräktningar på den uråldriga Skattejorden, medförde redan i äldre tider de mest betydeliga olägenheter. Jag vill deraf endast nämna, hvad som egentligast synes höra til närvarande ämne, att nemligen derigenom tillskapades tvänne Medborgare classer inom Staten, som ägde mycken jord utan att sjelfve vara Jordbrukare, och att de Statsbördor, hvarefrån de blefvo befriade, nödvändigt skulle öfverflyttas på den lilla återstående delen af Skattdragande Jordägare. Deraf skulle nödvändigt följa, och följde verkligen, att frälse jorden måste brukas genom Landtbönder, torpare och tjenstefolk; att skatte-ägaren utarmades; och att Jordbrukare classen således efterhand förlorade sin sjelfständighet och sit välstånd, och Svenska Jordbruket den viktiga fördelen, att idkas af verkliga och förmögna jordägare. Detta skulle i synnerhet bidraga att försvaga den egentliga Jordbrukare classen, och uplösa dess fordna och uråldriga sjelfständighet, när tillika under dessa

de

de privilegierade Clasfernes inkræctningar, honom betogs äfven den rättigheten, som han, ifrån Samhällets första inrättning ägt, att inom Rikets återstående ödemarker up- taga, och under evärdelig ägande-rätt besitta nya hemman.

Skattejordens förminskning härleder sig vidare ifrån des förvandling till Krono- jord. Genom Dana-arf, genom Kronans rättighet till de Hemman, som medelst brottmål förverkades, genom hemmans förfallande till ödesmål eller deras ägares försummelse att utgöra deras skatt, och förnämligast genom Indelningsverkets in- rättning, förvandlades nästan alla de ford- na, och icke redan under frällset dragna sjelfständiga Skattehemmanen efterhand till Kronohemman. Att denna förvandling af den fordna sjelfständiga jorden gått i ett väl öfverlagdt och beständigt följdt sy- steme, bevittnas ännu ytterligare deraf, att vid de stora och nödvändiga Reductio- nerne af det andeliga och verldsliga Fräll- set i K. Gustaf I:s och Carl XI:s tid, å- terfingo Skattemännen icke de från dem och deras jord inkræctade rättigheterna, utan nödgades se deras genom list och våld till frällse förvandlade jord, å nyo för- vandlas til Krono, samt att derjemte se

sig sjelfve och sina barn dömde till ett framgent beroende och en så föga säker besittningsrättighet, att den icke allenast vid framtida donationer våldfördes och inkräktades af Frällse-ägaren; utan äfven af andra Näringsidkare, om icke i följd af Författningarnes bokstaf och mening, dock genom Embetsmäns partiska dommaremagt, kunde i framtiden göras dem stridig. Vid den stora Reductionen af de Andeliga Godsen 1527, återfeck Ridderskapet och Adeln alla de Gods, som sedan Carl Knutsons Räfst 1454, blifvit detta Stånd fränskilde; hvaremot alla de Skattehemman, som i äldre eller nyare tider, kommit under det andeliga Frällset, utan undantag indrogos till Kronan och antogo Krono-natur, hvarvid intet afseende gjordes på deras förra Skatteägares Arfvingar och Bördesmän. — Vidare: "Af de många donationer", säger Botin, "som skedde under Frällset i Drottning Christinas tid, utgjorde Skattehemmanen i synnerhet ej minsta delen". Dessa kunde väl icke doneras vidsträcktare, än till sina räntor; men de af Adeln, åt hvilka dessa skatte-räntor blifvit borrtgifne, saknade icke utvägar, att genom våldsam medfart och väl beräknade tvångsmedel, rycka åt sig, jämte räntorna, äfven Skatte-

temännens ägande-rätt *). Denna mängd

E 5

skat-

*) Af de använda medlen för att åtkomma Skatte-
 männens ägande-rätt till de hemman, hvilkas
 räntor blifvit donerade till Ridderfck. och A-
 deln, har *Botin*, i dets *Beskrifn. om Sv. Hemman*
 (2 D. pag. 167—170), gifvit oss en sann
 och naturlig teckning, som tillika visar, hvil-
 ka verkningar upkomma, icke mindre af vissa
 Jordägares befrielse ifrån ett med de öfriga
 jämlikt deltagande i den allmänna skattskyldig-
 heten, än af Jordbrukarens mistning af sin ä-
 gande-rätt, och dets ekonomiska beroende af
 andras arbitraira villja. "Det andra skälet",
 heter det, "till Reductionens (Carl XI:s) nöd-
 vändighet, hämtas från den fattige Krono-
 och Skatte-Allmogens högtbeträngda tillstånd.
 "Desse, näppeligen förr befriade ifrån et o-
 drägeligt andeligt ok, än de funno sig för-
 smägta under et nytt verldsligt herravälde,
 "voro lika tryckte, antingen de blefvo fälde
 "och borrtgifne under Frällfet, eller behållne
 "qvar under Kronan. De förre, som blefvo
 "borrtgifne under Frällfet, voro i den allra-
 "olyckeligaste belägenhet. Var hemmanet, som
 "på det fättet ifrån Kronan söndrades, Skat-
 "te, och Frälse-mannen till följe deraf endast
 "berättigad till räntan och andra Hemmanets
 "skyldigheter, men ägde ingen åtkomst till
 "sjelfva jorden eller skatterättigheten, bruka-
 "des tusen konster, genom nya pålagor, odrä-
 "geliga skjuts- och gästningar, ovanliga dags-
 "verken, fängslande och annan obarmhertig
 "medfart, att göra Bonden ledsen, utfattig och
 "upgifven, ja, ända til at låta komma Hemma-
 "net i ödesmål, för att ernu hans skatterättig-

Skattehemman, som på detta fätt antagit
fräll-

het, och derigenom bringa hemmanet til fulle
komlig frälse-natur. När utskrifningar an-
ställdes, var en Skattebonde förvissad derom,
att genom sin Frälse-mans credit och anseene
de hos Utskrifnings-Commissarierne, blifva til
Knekt utskrifven, på det hemmanet under
hans frånvaro måtte förfalla i ödesmål och
skattevrak, eller Frälse-mannen annars derige-
nom kunna förmå honom att sälja och afstå
sin skatte-rättighet. När ränte-perfedlarne
voro svåre at anskaffa och gälde högt, präs-
fades bonden på det aldrähögsta att utgöra
dem in natura, eller lösa dem för ett odräg-
ligt pris; gälde de litet och voro lätta att an-
skaffa, tvungo de honom att föra dem lång väg
utom Lagfagan, antingen i svåraste före ele-
ler i brådaste andetiden, och att passera
tullplatser, på det han der måtte gifva tull,
till den ändan, att han skulle tvingas till det
pris, som husbonden fordrade. Dessutom vo-
ro dessa ränte-perfedlar underkastade dels en
älför dryg mätning, dels ett beständigt tvi-
stade, att de ej voro nog gode i sin vara.
När husbonden hade att fordra ett lafs hö,
tvang han till sig trenne, och när ved var
ibland Bondens ränta, måtte han ofta köpa
på långväga ort, sådan ved, som husbonden
honom föreskref. Somlige togo sig den mag-
ten öfver sina bönder, att de förbödo dem
all handel med sin afvel, innan de den först
hembjudit till sin husbonde, då de måtte nöja
sig med det pris, som hans samvete eller gi-
righet fann för billigt: hvarigenom den all-
männa rörelsen led men, handeln med Städerna

frällse-natur, förvandlades vid Carl XI:s
Re-

"na råkade i lägervall, och allt fegrades till
 "ett obilligt pris. Uti dessa olyckliga omfän-
 "digheter vände sig väl den tryckte Skatte-
 "Allmogen til den Kongl. Regeringen, och
 "vid åtskilliga tillfällen, samt vid alla Riks-
 "dagar, svärligen klagade öfver sit olyckliga
 "tillstånd; men med et så utmärkt mistroen-
 "de, att de ej vågade lägga sitt öde i Regerin-
 "gens händer, utan då den Kongl. Regeringen
 "erböd sig at villja uprätta en viss ordning
 "emellan Frällse-männen och Skattebönderna,
 "fatte dessa sig så hårdt deremot, att den måtte
 "inställas. De öfrige Domare voro så delagti-
 "ge i saken, att alla de våldsamheter, som sked-
 "de emot Allmogen i Landsorterna, merändels
 "blefvo ostraffade, eller åtminstone hos Exe-
 "cutorn nedlagde. Var Hemmanet åter Kro-
 "no, som på det sättet fölldes eller douerades
 "under Frällset, var Frällsemannen, till följe
 "af sjelfva Köpe- eller Donations-brefvet,
 "så väl som flera Förordningar, berättigad,
 "att handla med Åboen, som honom täcktes.
 "Det blef då den fattiga Åboens öde, att utan
 "krus drifvas ifrån Hemmanet, som sparfven
 "ifrån axet, så att han ej hade annat än för-
 "tret och fattigdom i belöning för ett med
 "svett och kostnad väl upbrukadt Hemman,
 "som ofta hans Förfäder bebodt och innehått
 "i flera hundrade år. — Deras belägenhet,
 "som blefvo kvar under Kronan, var icke
 "mindre svår och tryckande. Ty i samma pro-
 "portion, som Kronans hemman och fastigheter,
 "genom Donationer, Län och assalu, blefvo
 "Frällse, och till följe deraf, såsom andra

Reduction till Krono, "så att Kronan" som

"Frälse-ägendomar, ägde vissa förmåner och
 "friheter, tilltogo bördan och de allmänna be-
 "svären för de öfriga Skatte- och Krono-hem-
 "manen. De allmänna besvärerna, bestående i
 "skjutsningar, utskrifningar, inqvarteringar,
 "allmänna byggnader, gårdar, falltpettershjel-
 "per, med mera sådant, voro lika nödvändi-
 "ga den ena tiden, som den andra, och snä-
 "rare öktes än minskades, och likväl blefvo
 "de under Frället fällda eller gifne hemman
 "för dessa besvär antingen aldeles eller till
 "hälften förskonte. Häraf följer, att de under
 "Kronan qvarblifvande hemman måste ensam-
 "ma uppehålla de besvär, som de under Fräll-
 "let komna hemman förut hulpo at draga,
 "samt i utskrifningar, gårdar och skjutsningar
 "med sin drygare känning uppfylla den afgång,
 "som de förre, genom sin erhållna frihet, or-
 "sakade. Hvarigenom Allmogen med svåra
 "och nya pålagor städse blef besvärad, väl
 "under föregifvande, då de först bevilljades,
 "att de voro nödvändige krigshjelper, men som,
 "då de efter krigen likväl måste continuera,
 "klarligen gifvo tilkänna, at Kronans Finan-
 "cer voro fördärfvade, och hennes inkomster
 "genom donationer förryckte. Hvilka nya
 "pålagor likväl hvarken kunde ersätta den
 "mangel, som de gamla Krono räntornas borrt-
 "gifvande orsakade, eller i längden uthärdas
 "af den fattige skattdragande Allmogen: hvil-
 "ket ömkeliga tillstånd icke allenast störtade
 "en stor myckenhet hemman i ödesmål, sedan
 "dragare och alt hvad bonden ägde, hade
 "blifvit utpantadt för innestående Krono-utla-

som nyss citerade Författare yttrar sig,
”i stäl-

”gor, och han således ur stånd fatt att bruka
 ”sitt hemman, utan ock här och där bragte
 ”Allmogen i förtviflan, så att upresningar
 ”skedde i Vermeland och annorstädes. Om nå-
 ”gon Kronobonde, under en så allmän ufel-
 ”het, fanns, som hade råd till att väl häfda
 ”och sköta sitt hemman, måste han dock låta
 ”det förfalla och hålla det i halft ödesmål,
 ”på det han icke måtte reta någon annan
 ”man, att begära det af Kronan, då hans lön
 ”för alt arbete blef att köras på porten
 ”och bringas till tiggare-stafven. Alla moti-
 ”ver voro således till Landets ruin, men inga
 ”till des upodlande”. — Kongl. Rådet *Eduard
 Philipson Ehrensten*, som var samtig med dessa
 inkräckningar på skattejorden, beskriver i
 följande uttryck de af frälsemännen använda
 medel att rycka åt sig äganderätten öfver de
 hemman, hvilkas räntor blifvit dem tillagda:
 ”Skattegoods äro nu på någon tid tillgörande,
 „färdeles uti sal. Konung Gustafs den andres
 „och flores sista Regementstid och altsedan en
 „dels gifne och en dels försälde af Kronan
 „till Frälse, hvaraf en god del af des kö-
 „pare eller Donatariis hafva tillmätt sig öf-
 „ver dem en sådan magt och välde, som öfver
 „andra fina frälsegods, ja, de hafva dem
 „än mera pålagt, än någre sine Frälse-Gods-
 „bönder, emot eller ock öfver det Skattebon-
 „den tillforene til Kronan gjort hafver; så-
 „som först med oändeliga skjutsningar, sedan
 „ock med många och ovanlige dagsverken;
 „och til det tredje med utkrifningar, så at
 „de efter det Privilegium, som Adeln hafver,

i stället för borrtgifna skattehemman;
merän-

,,at nämna sjelfva deras Knektar, hafva satt
 ,,för sina Frällse-bönder luttet Skattebönder,
 ,,och deraf taget det ena året efter det an-
 ,,dra; skonandes emedlertid sine andre gamle
 ,,Frällse-bönder; och hvad som detta icke
 ,,hafver kunnat utmatta dem, så hafva de
 ,,drefvet dem med deras utlagor till den ort,
 ,,der som de dyrast kunde försäljas; och måste
 ,,ändå bonden antingen gifva mera penningar
 ,,derföre, än ther hafver gullit, eller ock
 ,,lägga opp till thes dyrare blefve, leja hus-
 ,,rum; stå äfventyr och ändå på sidlycktone
 ,,förot annorstädes; varandes äntå lika ovifs
 ,,på, om Husbonden ville taga Spannemålen;
 ,,eller icke; ville han nu sådana vexationer
 ,,vara förutan, måste han, när god tid är, be-
 ,,tala Spannemålen nästan dubbelt; ty Husbon-
 ,,den ville då intet hafva spannemål, och när
 ,,ond tid är, då måste Bonden gifva spanne-
 ,,mål. De hafva också på somliga tider, der
 ,,Skattebonden äger Skog och Fiske-vatten,
 ,,häfdat tillika med bonden, utödt hans skog
 ,,och faret uti hans fiskevatten lika som sitt eget,
 ,,och annat mera sådant föröfvat, antingen det
 ,,då är skedt af en förment rättighet, eller ock
 ,,at i längden nå dermed en rättighet, således,
 ,,at Bonden måste blifva van at draga lika
 ,,med deras Adelige Frällse-bönder, eller ock
 ,,derigenom tvingas til at uplåta Husbonden
 ,,eller Frällse-männen sin egendom och Börs-
 ,,rätt (arfsrätt), på det han sedan må beläg-
 ,,ga dem med aftrad, så högt han vill, såsom
 ,,han gör annan sin gamla frällse-jord; ja, til
 ,,den ändan hafver en part låtet stå Utlagor-

merändels feck fullkomliga frälsehemnian
åter,

ne inne hos bonden, och icke allenast intet
kraft honom, utan ock intet velat taga emot
dem, på det, at när 3 år voro om, skulle
det falla Bonden så mycket befvärligare,
och Husbonden dermed så mycket lättare kom-
ma till sjelfva egendomen och Bördsrätten,
lika såfom det skedde med rätt. — Detta är
nog befunnit och så mycket mera klagan
värdt, at här ibland hafva ock många Store
varit utaf Embete, slägteligt anseende, så
at de Små hafva fått så mycket mera styrka
til at göra det samma; är också tidt och of-
ta skedt, så at härom är qvidat och klagat
både för högre och nedtigare Rätter, men
föga eller alsintet utträttat, efter som Rät-
terne intet hafva vetat sig väl härutinnan at
skicka; de hafva ock allsedan år 1627 mest
uppå hvar Riksdag sig härom befvärat, och
alltid fuller fått godt besked *in genere*, men,
efter den frihet, som Adeln h fver, i det
deras Skattebönder, som under Frällset kom-
ne äre, icke stå för utskrifning, skjutsning
och gästning mer än halsparten emot Krono
och Skatte, som immediate under Kronan
äre, och derforre skulle vara deras Husbö-
der något till villjes, antingen uti dagsver-
ken eller något annat; äro ock fuller *en parti-*
culier emellan någre särskilte personer inrätta-
de Contracter och förlikningar utaf Regeringen
sjelf underskrefne och confirmerade; men efter
thesse hafva varit somlige emot Bönden stränga-
re, än somlige, at mestendels uti General-Reso-
lutionerne blifvit öppet för detta *quanto*, efter
som de kunde sig emellan förlikas derom, hvar-

åter, hvilka Kronan med långt större frihet

„utaf är kommit, at alldenstund Husbonden
 „ville hafva mycket, och Bonden göra litet,
 „at saken hafver blifvit i sine förrige *terminis*,
 „och Bonden uti sin klagan continuerat
 „ifrån den ena Riksdagen till den andra;
 „och hafva i denna klagan alla Skattebönder
 „gjordt sig delagtige, ehuru väl en part af
 „dem intet med skäl emot deras Husbönder
 „kunnt haft at klaga, allenast för den fara
 „skull, som de sågo sig stå uti, af deras med-
 „bröders exempel, dermed, at den ene efter
 „den andre blefvo präflade, och uppå fidlyck-
 „tone skilde ifrån sin egendom”. (*Ehrenst.*
oförgr. Bevis emot Adeln's Rättighet öfver
Skattegoods, författade i förra århundradet, och
 tryckte 1769.) — Vid Riksdagen 1644, be-
 klagade sig BondeStåndet, ”at Adeln, när de
 „köpa hemmanen, trängja *sub quocunque prae-*
 „textu SkatteEganden ifrån sin bördesrätt; och
 „at sedan de hafve köpt räntan deraf, besättje
 „egorne med torpare; uthöde så skogen och äre
 „dem till meens samt förmehue egaren at
 „bruka sin egen skog”. Denna mycket grun-
 dade klagan ådrog Ståndet den förmaningen,
 ”att achta sig för *spy-flugor*, som sökja at
 „sticke något ondt Stonden emellan”. I bland
 villkoren för Köpegodsens försäljande, var det
 första, at ingen *Ofrellsesman* tillstås dem at
 köpa, utan sälljes allena åt *Frällse-män*. Man
 ser af Kongl. RådetEhrenstens ofvan citerade
 afhandling (pag. 4), att Bönderne gingo så
 långt i sitt bemödande för att återkomma ifrån
 Frällset under Kronan, att de erbödo sig
 at sjelfve för Kronans räkning återköpa de

het och fördel kunde bruka och göra sig
 N:o 19 & 20. F nyt

under Adeln komne Ränthorne, för att, som
 samma Författare yttrar sig, de måtte varit
 desto friare och vissare om sin egendom. När
 Bondeståndet af detta skäl, vid nyssnämde
 Riksdag ingaf sin supplication, att Kronans rätt-
 tighet til de afyttrade Köpegodsens återinlösan-
 de, icke inom år och dag, utan när det föll
 Kronan lägligt, måtte intagas i Riksdags be-
 flutet, frågades bönderne, om de voro kompa-
 ne at kasta kull Riket? eller huru det är? Och
 remonstrerades dem misstroende och ostadighet
 emot deras Förmän. Se Historiska Samlingar,
 2 Delen, pag. 167—181. — Man finner i
 de 3 Odalståndens Anfökning hos Drottning
 Christina vid 1650 års Riksdag, hvilka all-
 männa verkningar upkommit af den verkeli-
 ga Jordbrukarens förlust af äganderätt och eo-
 nonomisk sjelfrådighet. Sedan allmogens olyck-
 liga belägenhet blifvit beskrifven, heter det
 vidare: ”och ändock detta sig således haf-
 5, ver som sagt är, förnimmes man likväl, hu-
 5, ruledes en part häremot någre skäl införa,
 5, såsom i synnerhet at de säga, Landet under
 7, Adelsens handhafvande bättre blifver excoriat,
 5, än någon sin tilförene skedt är: sjelfva Förnuft-
 5, etet och dagelig förfarenhet bevisar contrarium;
 5, ty naturligt är, at hvar och en aktar och skö-
 5, ter mera sit eget än en annars. Gamla ru-
 5, dera och tecken tillika med Landzens Histo-
 5, rier vettna, at när Bonden som andra om hus
 5, och gård i Landet rådande var, stod Sveri-
 5, ges åker och mark så optöd och med folk
 5, besatt, som hon neplig mera blifver, så kan
 5, man och icke säga, at Landzens cultivering

nytta af." När någon Frälse-man, i arf efter Skattebonde, hade erhållit skatterättighet, blef han vid ägande-rätten bibehållen, och endast räntan till Kronan indragen; men Skattemännens återinlättande i den uråldriga äganderätt, som af Adeln blifvit våldförd och usurperad, kom icke i fråga.

Jag tror mig här i sammandrag hafva framlagt det allmänna och viktigaste, som

„nu mera än tilförene försummat, med mindre
 „Bonden genom utskrifning och utlagors förhö-
 „jande så är utmattat, at han smänningom målt
 „bruket falla låta, och omsider sin gård hus-
 „bonden i händer lefverera. Och der man no-
 „gare på denna cultivation se vill, som nu an-
 „ställes, skall man befinna den vara sådan, at
 „han allena deras privat nytta anser, som
 „landet besittja vilja, men i sig sjelf är han Ed-
 „K. Majestät, Kronan och andre stånd allt som
 „skadeligaste: ty huru mången redelig, behäl-
 „len bonde, är igenom denne cultivation drif-
 „ven ifrån hus och jord, och derutöfver i stör-
 „sta eländighet och fattigdom fört, såsom ock
 „huru många utaf de bästa och ståteligaste bon-
 „degårdar, med deras fruktbara åkrar och vre-
 „ter, äro uti Herregårdar, hästbagar och än-
 „ggor förvände, efter som till en Herregård 10,
 „15 eller 20 Bönder läggjas och tages, hvil-
 „ken sedan af de andre bönderne måste skö-
 „tas, bärjas och brukas, oaktadt de sin egen
 „and- och skörde-tid hemma förlättja och för-
 „summa måste.”

som förtjenar att märkas i frågan om den *urgamla Skattejordens förminskning*. Det torde vara nödigt att de, som till äfventyrs finna Skatte-allmogens nuvarande nästan oräkneliga bördor, des i många orter och många afseenden inskränkta näringsfrihet, des icke fällsynta arbitraira beroende under andra Näringsidkare, och det frikostiga användandet af economiska föreskrifter, tvångsmedel och Embetsmannas tillsyn, ur det skälet fullkomligt förenliga med rättvisa, att denna Allmoge icke emot andra villkor, än des, fått återköpa sin fordnas ägande rätt; det torde vara nödigt, säger jag, att Personer med denna öfvertygelse och denna slutkonst, vilje betänka, till hvilken class Svenska Skattejorden ifrån uråldriga tider såsom verklig egendom hört, af hvilka händer den blifvit bebyggd och odlad, med hvilka rättigheter den från ålder varit besutten, genom hvilka medel den blifvit ryckt ur sina första ägares händer; och derjämte aldrig förgäta att betänka, huruvida Modernäringsens förkofran säkrare kan väntas af beroende och utarmade, än af sjelfständiga och förmögna Jordbrukares näringsdrift och omtanka.

Uphäfvandet af den tillväxande Jordbrukare-classens urgamla rättighet, att inom Ri-

kets ödemarker uptaga sjelfständiga hemman, härleder sig ifrån *Helge-ands-holms beslutet* af år 1282, hvars verklighet likväl ännu i dag är bestridd, och har af våra bästa Historie-Scribenter icke kunnat med rätt giltiga skäl bevisas. Enligt detta Riksdagsbeslut, hvars verklighet således icke är gifven, men hvars föreskrifter blifvit af Ständer godkända såsom Lag, afstod Svenska Folket till Kronan sin urgamla rättighet öfver de stora Skogar och Heder, som kallas Allmänningar, hvilka förut antingen genom häfd tillhörde vissa Byar, Socknar och Häradar, eller voro så aldeles ingen tillhörige, att hvar och en der saklöst kunde uprödja Hemman och Boställen, hvaröfver Nybyggaren, för sig och sina arvingar, genast innehade icke mindre högsta ägande, än nyttjande rätten. (*Botin om Sv. Hemman*, 2 Del. pag. 12). Alla de Hemman och lägenheter, som inom dessa marker sedermera uptogos, blefvo deremot, i stöd af *Helge-And's Beslutet*, ärkände för Kronans tillhörighet; Nybygget blef således Kronohemman, och Nybyggaren Krono-Åbo. Denna sistnämnde underkastades härigenom allt det beroende, som medföljde Jordens förändrade natur; Nybyggarens *Stubbe- och Röisel-rättighet*, eller rättigheten att för sig

sig och barn, emot skattens och hemmans-
 besvärens utgörande, orubbad besitta den
 jord han röjt och odlat, erkändes och
 förläkrades väl af Kronan, men kunde
 icke skydda åboen, när Kronans jord se-
 dermera bortdonerades eller fälldes till
 Frällfet; hans besittnings-rättighet måste
 äfven ofta vika för enskildes räntefordrin-
 gar hos Kronan; Brukshandteringen er-
 höll det partiska och orimliga företräde
 framför Modernäringen, att en Krono-åbo
 på ett Bergsmanshemman feck en till den
 grad säker besittningsrätt, att han i Skat-
 teköps-förordningarne erkändes icke be-
 höfva köpa Hemmanet till Skatte, då der-
 emot den jordbrukande Krono-åboen al-
 drig kunde vara trygg emot arbitraire be-
 handling. Dessa till Kronan afstådda Sko-
 gar och Marker, ehuru Nybyggaren der
 icke numera genom odling kunde för-
 vandla jorden till sin egendom, förblef
 likväl, under de första århundraden, be-
 ständigt öppen för nya bosättning. Des-
 sa upmuntrades äfven på det högsta af
 Sverges Konungar, och i synnerhet af
 Carl Knutson, Eric af Pommern, Gustaf I,
 Sigismund och Carl ~~12te~~ Finnar inför- *Carl 9te*
 skrefvos, för att genom svedjande och å-
 kerbruk förvandla det ännu vilda landet
 till mennisko hemvist. Men en tid inföll,

då Styrelsen trodde att Modernäringen borde vika för en annan Näring, och den fednares gränser flyttas långt inom den förras område. Det hörde till Tidehvarfvets anda, att dessa gränser, emellan den enas och den andras verksamhet, icke singo blifva resultatet af sakens egen natur, icke beroende af den enskilda omtanken och idogheten, utan skulle nödvändigt uppgöras af Lagens bjudande bokstaf. — Det fordras icke mycken skarpsinnighet för att inse, icke mycken möda för att bevisa, att hvar och en Näring, som i sin natur är båtande, som föder och fysiofätter en mängd arbetare, som mottager och betalar Jordbrukets och andra Näringars producter, som antingen fätter det land, der den drifves, i ett eller flera afseenden, utom behof af utländskt biträde, eller alstrar förmonliga export-varor eller förenar bägge dessa ändamål; man behöfver icke vidlöftigt bevisa, säger jag, att en sådan Näring är ganska vigtig och gagnelig för Staten. Det vore ett verkligt vanvett att bestrida en så alldeles klar sak. Men från denna erkända och gifna sanning uppkommer likväl ingen rättighet för en sådan Näring, att falla in i en annan Närings område, och motväga dess förkofran. Detta vore, som vi redan fökt

fökt göra tydligt, ej allenast en verkelig orättvisa; det vore äfven hos den Styrelse, som ville inskränka den ena Näringen för den andras förkofran, en mot alla näringsgrundtser rakt stridande okloket, och denna i synnerhet ganska stor och vådelig, om den i sådant fall misshandlade Näringen vore ännu vigtigare för Staten, än den man funnit för godt att gynna. Detta inträffade likväl ovederfägeligen, när Kronan exclusift uplät största delen af sina skogar till den i vårt Land så naturliga, och enligt sin egen beskaffenhet så ypperliga och gagneliga Bruksrörelsen. Dessa skogar blefvo från denna tid tillstängde för Jordbrukaren; odlingsbara och icke odlingsbara landsträcker dömdes gemensamt att aldrig gifva annan gröda än skog; de derstädes redan bosfästade Nybyggare bortjagades och förföljdes med den mest barbariska grymhet; andra fingo icke intaga de bortjagades ställen, utan med villkor, att göra kolningen för Bruken till deras hufvudyrke; de som någon gång tillätos och vågade bosätta sig i dessa åt Bruken uplåtna marker, hafva icke fällan, när det blifvit dem ålagdt att lagligen bestyrka deras besittningsrätt, rönt det misödet, att förgäfvades åberopa sig deras nedlagda kostnad och

möda, hvaraf man, äfven i sednare tidens rättegångshandlingar, icke saknar exempel. Man tycktes icke finna för godt att erkänna behörigheten af, att låta Idkaren af Jordbruk och Idkaren af Bergsbruk, fästa sig i de trakter, som för hvar och ens yrke voro tjenlige; att låta dem biträda hvarandra, under inbördes frivillig täflan och förkofran, med de varor och förnödenheter, vare sig Brukstillverkningar, eller lifsmedel, eller skog, eller arbete, som den ena eller den andra ville aflåta eller behöfde; att spara sig den mödan, och afhålla sig ifrån den orättvisan, att genom Lagar styra, tvinga, gynna eller vanlotta den ena eller den andra; och at i öfrigt med fullkomlig tillförsigt vänta af ägande-rätten, af den enskilda industrien och af tiden, hvad man genom economiska Lagar ofta motarbetar, men aldrig fullkomligt vinner, nemligen en stor och allmän näringsförkofran. I stället blefvo dessa marker aldeles tillstängde för Jordbrukaren, och med en verkeligt flöfande frikostighet öfverlättna åt den med alla slags privilegier äfven i öfrigt omskanfde Bruksrörelsen. Svenska Jordbrukare-classen hade således, äfven från denna sidan, förlorat et hufvudsakeligt förvaringsmedel för sin sjelfständighet och sin för-

förkofran: den hade först afstått sin urgamla rättighet till Rikets oupodlade jord; den behöll sedan endast den rättigheten, att der uptaga Hemman, öfver hvilka odlaren ägde besittnings- men icke äganderätt, och den förlorade sluteligen till en ganska betydlig del äfven denna sistnämnde rättighet. På detta sätt förmodade just den Näring, af hvilken Jordbruket, under en naturlig näringsfrihet, skolat hämta det första biträde, att tvärtom i en betydlig mån bidra till dess inskränkning, att lika som fullborda hvad föregående usurpationer och missbruk icke kunnat fullända; och man torde med skäl kunna påstå, att Bergsrörelsen, genom Författningarnes våld och förmynderskap, blifvit i allmänhet för Jordbruket och Staten så litet gagnande, och i så många afseenden till och med skadelig, som den, med de oändeligt många naturliga fördelar den ofstridigt och i synnerhet för vårt Land äger, nästan kunnat blifva.

Detta tillslutande af så många och vidsträckta skogsmarker, för Jordbrukaren, var i sig sjelft en stor olägenhet för en tillväxande folkmängd, och ett betydligt hinder för Jordbrukare-classens fortfarande eller framtida sjelfständighet: men den blef det ännu och mångdubbelt mera, när dess verkningar för-

entes med verkningarne af de många och systematiskt både anlagda och verkställda inkræktningarne på den urgamla, fria och sjelfständiga Skattejorden. En Menighet, som från alla sidor undanträngdes ifrån sin ägande-rätt; som nödgades böja sig alt djupare under andras arbitraira villja och behandling; som aldrig kunde räkna på någon framtida trygghet och förkofran, förlorade på detta sätt, i betydelig mon, äfven den sista och hårda tillflykten, att i Rikets ödemarker för sig och sina barn upptaga nya sjelfständiga hemman. Dets beroende, dets inskränkta förkofran, dets råhet i begrepp och seder, dets bekymmerslöshet om egen välfärd och dets förfämrade lynne, tycktes på detta sätt i allmänhet blifva fullkomligt förfäkrade.

Det, genom ekonomiska Lagar, sjelftagna Våldet öfver Skattejorden, härleder sig ifrån Gustaf I:s regering. Denne Konung stadgade, under den 4 Februarii 1543, at den Skattebonde, som ifrån den dagen lät förfalla sit hemman i ödesmål, så att Kronan deraf ej kunde få den Skatt och rättighet, som deraf var van att utgå, skulle icke vidare, som dittils skedt vore, få beropa sig på sin fullkomliga ägande-rätt till sit Skattehemman, så att det skode i hans fria behag, om han ville hålla det vid magt eller icke; utan

tan der någon Skattebonde finnes, som låte
 sin Skattejord, han måtte den genom arf el-
 ler elljest hafva bekommit, förfalla i ödesmål,
 så att Kronan icke kunde få deraf sin tillbör-
 liga Skatt och rättighet, skulle sådan Skatte-
 jord derigenom vara förfallen under Kronan,
 så att Kronans Fogde, som hade befallnin-
 gen, der sådan Skattejord vore belågen, skul-
 le strax sätta andra bönder på samma jord
 igen, utan att hvarken dess gamla ägare el-
 ler de dertill annars genom börd och arfs-
 rätt kunde berättigade vara, deremot något
 skulle hafva att tala, utan skulle samma jord
 derefter blifva och lyda under Sverges Kro-
 na, såsom en annan dess välångna ägen-
 dom. Här blef således ingen fråga, hvar-
 ken om ett bestämdt antal års förfummel-
 se eller oförmögenhet att utgöra Skatten;
 eller om Hemmanets försälgning till den
 mestbudande, den icke erlagda Skattens
 godtgörande af Köpesumman, och öfver-
 skottets återställande till det sålda hemma-
 nets förra ägare; eller om någon företrä-
 desrättighet hos den fördrifna Skatteäga-
 rens arfvingar och bördsmän, att emot
 Skattens utgörande emottaga eller köpa
 hemmanet. Här skulle tvärtom Kronans
 Fogde straxt sätta andra Bönder på samma
 jord igen, och hemmanet blef directe Kro-
 nans välångna ägendom. Härifrån torde
 man

man med läkerhet egenteligast kunna härleda det förmynderskap och den stränga economiska uplygt, hvarunder man genom Författningar och Embetsmän, fast enligt sakens natur ofta med ringa framgång, intill närvarande dag bemödat sig att hålla Jordbruket. *Botin* gillar detta förfarande ur det skälet, att hvar och en Skattebonde, när *Gustaf I* kom till Regeringen, trodde sig så fullkomlig ägare till sitt innehavande hemman, att *Kronans Fogdar* hade intet att säga vid sådana hemmans häfsl och bruk; att *Kronan* ofta måste känna mistning i sin afriad af sådana Skattehemman, när bönderne till en del låto dem ligga öde och obrukade; att det allmännas välfärd intet litet derunder beror, att hvar och en *Underlåte brukar väl sin ägendom, o. s. v.* Han tillägger vidare: Detta *Konung Gustafs Förordnande* är sedermera af följande *Konungar* vid åtskilliga tillfällen bekräftadt, och i *K. Carl XI:tes Husesynsordning* och dess 20 §. i anseende till processen härvid redigare beskrifvet, samt nu i dag med laga verkan försedt, hvilket ifrån den tiden bragt många af de gamla Skattehemmanen under *Kronan* (*Beskr. om Sv. H. 2 D. pag. 22*). Man har ivårt att inse möjligheten af, att denne förtjente Författare på allvare kunnat yrka sådana grundslattler; man torde

de tvärt om böra anse honom, i detta lika som i många andra ämnen, hafva varit tvungen att oförmärkt låta förstå, hvad han icke uppenbart vågade yrka. Emedertid kunne vi, i detta ämne, åberopa oss en äldre Författare, af en icke mindre gifven trovärdighet och förtjenst. Kongl. Rådet Ehrensten bevisar, att detta sjelftagna välde öfver Skattejorden var en usurpation, och att den härledde sig ifrån Embetsmäns antingen upfäteliga tilltagshet, eller deras oriktiga begrepp om Svenska jordens uråldriga natur och Svenska Folkets, från Statens första grundläggning, aldeles gifna rättigheter. Nu följer häruppå, hvad det då är, som Kronan kan och må försälja hos Skattebonden, säger denne Författare, eller hvarutinnan den Skatterättigheten enkannerligen består, som uti sådane köp och gåfvor blifver Bonden förbehållen. En part mena och hålla det så före, att denna Skatterättighet består allena uti Bårdsrätten, *in jure successionis et retractus*, att de måge hemmanen efter hvarandra ärfva, inbörda och inlösa utaf Slågten &c. Nu dr det fuller en rättighet, men intet allena; ty hvad bara Bårdsrätten anlaggar, så följer han intet allena Skattegodsen, utan ock Sämje- och sladgegodsen, som kallas *in jure Bona Emphyteuticaria*, hvil-

ka dock likväl dro särskilte gods ifrån Skattegodsen; och synes denna oreda först vara inkommen utaf desse Godsens förblandelse, i det man hafver hållit dem för ett, och ännu uti denne dag hålles utaf största delen, som af vår Stat intet så noga eller af Bottnen veta; utan vela gerna så hafva det, som de se annorlådes vara, och dem kan falla till måtto. Conrad Pyhy, gamle Konung Gustafs Cancellarius (antingen han nu intet ämnet, såsom en Främpling uti vårt Rike, hafver vest, eller ock hafver det studio gjordt, såsom en sak, den der lände till att göra Konungen så mycket mäktigare, och uti längden mera absolut) hafver aldraförst varit uti denna meningen, hvarföre han ock uti denna Lands-Regering, som han fattat hafver, alt hvad som egenteligen hörser och förstås de Bonis Emphyteuticariis, det drager han till Skattegodsen, hvarutaf dr kommit, att man icke må Skattegodsen styckevis partera eller försällja, att Skattegodsen falla under Kronan för skattevrak, som vi det kalla, ndr trenne års utlagor stå inne, och annat sådant, som intet uti Lagen, utan sedan långt efter, utan tvisvel utaf detta principio är igenom Edicta eller Instructiones, antingen utaf Konungarne sjelfve eller deras utskickade Gouverneurer uti Landet påbudet och praktiserat. (Se vidare i detta ämne Ehrenstens oförgr.

Be-

Bevis emot Adels rättigh. öfver Skattegods,
 p. 15—27). Här finna vi egentliga ur-
 sprunget till det, öfver den sjelfständiga
 Skattejorden, genom Författningar tagna
 ekonomiska öfverväldet; och det är gan-
 ska begripeligt huru detta blifvit alt mera
 utsträckt, i den mån Hemmanen blefvo
 beständigt mera och allmännare beroende
 under Frälset eller Kronan. Man bör lä-
 sa Bygn. Balken af vår allmänna lag, al-
 la Skogs-Förordningar, de tre starka quart-
 tomerne af våra Bergs-Förordningar, och i
 synnerhet de för våra Bergverk och Bruk
 utfärdade enskilda Privilegier, för att fin-
 na med hvilken klokhet och omvårdnad
 Jordbrukarens rättigheter i forna tider
 blifvit hos oss behandlade, samt hvad yn-
 nest hans yrke, i jämförelse med vissa
 andra yrken, fått åtnjuta. Man har för in-
 gen del inskränkt sig inom föreskrifterne
 huru, och icke annorledes, Hemmansä-
 garen borde behandla sin jord; man har
 icke trott sig göra nog, när man åt Kro-
 no- och Jägeri-betjening lämnat den vid-
 sträcktaste magt, att controllera Hemmans-
 ägaren i snart sagdt alla dess ekonomiska
 Företag; man har äfven öfverlämnat den-
 na upsynings-rättighet, denna utöfning af
 ett verkligt ekonomiskt öfvervälde, åt
 personer som hafva rakt stridiga interes-
 sen

sen emot Allmogen, åt Arrendatorer af Krono-Bruk samt åt enskilda Bruksägare; man har satt Jordbrukarens varor under ett monopoliskt tvång, af en aldeles egen och tryckande beskaffenhet; man har i många vigtiga fall lämnat Dommare- och beslags-rättigheten öfver Jordbrukaren, åt en annan Närings idkare eller Embetsmän; exempel kunna citeras, der Krono-Brukens Arrendatorer alltid sjelfve äro Dommare, i tvistemål emellan dem och den under Bruken i egentelig bemärkelse *lydande* Allmogen; man har, utom Jordboks-räntans förvandling i de varor och arbetskyldigheter, hvilka Brukshandteringen behöfde, i hela Socknar och Härader, som blifvit vissa Bergverk underlagde, förbudit Allmogen afyttra sin öfriga skogsafkastning annorstädes än vid det verk, till hvilket han borde utgöra sina räntor; man har ålagt vissa enskilda Bruk, att endast i den eller den socknen uphandla skogsvaror, hvarigenom man tillika betagit Allmogen rättigheten, att till andra, än de således föreskrefna Bruken, afyttra dessa varor; rättigheten att bestämma dessa varors pris, har i bägge händelserna stannat i Bruks-Idkarens hand; den fria spannemålshandeln, förvarad i Lagens bokstaf, och skyddad äfven i utöfningen,
är

är icke af åldrigt datum inom vårt Fädernesland; den härleder sig ifrån den Konungs vishet, som äfven, i förening med Ständer, och utan undantag för andra Näringars orimliga och tryckande förmansrättigheter, gaf Skatteägaren en i Grundlagens bokstaf aldeles bestämd, men i utöfningen ännu icke skyddad oinkränkt dispositionsrätt öfver sin skog. — Jag nämnde, att man satt Jordbrukarens varor under ett monopoliskt tvång, af en aldeles egen och tryckande beskaffenhet. Jag skall försöka, att tydligt förklara detta uttryck. Våra Handtverkeriers och andra privilegierade Näringars Skrå rättigheter hafva, till Regeringarnes och allmänna tänkesättets heder, i lednare tider undergått vissa inkränkningar, och merändels varit underkastade mindre förmonliga omdömen. Författare och Embetsmän af stor förtjenst hafva redan förmått göra det i någon mon begripeligt för vår Allmänhet, och äfven till en, under Embetsmanna-magtens utöfning, icke aldeles overksam princip, att en af Skrå-lagar hämmad täflan, både vid varornas tillverkning och vid deras afyttring, nödvändigt skall medföra en för det allmänna mindre förmonlig verkan på varornas godhet, mängd och pris; att redan privilegierade Idkare, icke kun-

na vara ojäfvige Dommare öfver hvarje ny Medtäflares skicklighet och anspråk att blifva uptagen i deras Samfund; att taxor mera för formaliteten, än under väntan af någon sannolik förmonlig verkan och efterlefnad, uprättas; att fördelarne, som nödvändigt skulle upkomma af dessa yrkens egna och naturliga gång, icke kunna vinnas genom Författningarnes föreskrifter; och att någon allmän och stor Näringsförkofran icke kan väntas, förr än grundfelen i dessa Inrättningar undanröddas, o. s. v. Likväl röja dessa Lag-Konstbyggnader, med alla deras mångfaldiga bristfälligheter, ett bemödande hos Lagstiftaren, att föka en jämnvigt emellan skyldigheter och rättigheter, ehuru den icke blifvit funnen, och äfven varit, på detta sätt, omöjlig at finna. Det ena eller det andra Skrå-Samfundet har, t. ex., emot rättigheten att utsluta medtäflare i tillverkningen, åtagit sig skyldigheten att alltid förse Allmänheten med den myckenhet af varor, som svarar emot behofvet; det har i vissa fall underkastat sig taxor; Dommare och Embetsmän hafva fått pröfningsrätten öfver varans godhet, o. s. v. På andra sidan har Köpare - classen, med full motsvarighet, öfverlämnat Skrå-Samfundet, emot skyldigheten att alltid hålla det

det allmänna tillhanda en mot behovet svarande varumängd, att underkasta godheten deraf Dommarens pröfning, att i vissa fall efterlefva taxor; emot dessa skyldigheter har Köpare-claffen uplåtit Skrå-Samfundet rättigheten, att ensamt tillverka varan, att icke af Köparen, utan af en intermediaire Embetsmanna magt, blifva taxerad; och tvisterne emellan Köpare och Tillverkare uptagas och afgöras vid allmänna och ojäfviga Domstolar, o. f. v. Man finner här, som vi det redan anmärkt, ett bemödande hos Lagstiftaren, att uprätta en jämnvigt emellan skyldigheter och rättigheter: man saknar deremot alldeles detta bemödande, i de lagar, som i många orter af Riket, lagt Jordbrukaren under Brukshandteringens skrå-tvång. Den Allmoge, som med sina hemmansräntor, sin arbets-förmåga, och hela sin skogsafkastning blifvit lagd under ett Bergverk eller Bruk, har, emot skyldigheten, att endast till ett sådant verk afyttra sina kol och sin ved, och emot förlusten af alla de fördelar som af Köpares concurence tillfalla en Säljare, icke erhållit en enda motsvarande och godtgörande rättighet. Denna Allmoge har till medtäflare i denna tillverkning, alla som villja vara det, och deribland äfven Bruksägaren eller dess

rätts innehafvare, när han har egna skogar; denne sistnämnde har en gifven rättighet att bestämma priset på en vara, som till ingen annan än honom får utbudas och förfälljas; han har af Kronan icke fällan, genom anslagna och förvandlade räntor, samt genom öfverlättna vidsträckta skogar, erhållit nödigt förlag, för att med säkerhet kunna hålla den under skrå-tvång lagda Allmogens varor i ett beständigt underpris; och han är sjelf merändels Upsyningsman, Anklagare och i vissa orter äfven Dommare öfver verkliga Jordägares förbrytelse emot desä, till en annan Närings fördel, uprättade Skrå-lagar. Det är således Köparen som här är privilegierad, som är det i en, äfven för Städernes Skrå-yrken, alldeles ovanligt hög grad, och som är det ensam. Af dessa skäl har jag trott mig kunna påstå, att det *Skrå-tvång*, hvarunder Brukshandteringen förmått bringa Jordbruket, *är af en alldeles egen och tryckande beskaffenhet*, och Läsaaren må dömma om dessa skäl äro grundade eller icke. — Jag har redan fökt visa, med hvad rättighet man tagit sig detta flersaldiga välde öfver Sverges uråldriga och sjelfständiga Skattejord; jag har äfven i allmänhet yttrat mig om den egennyttä, som ger sig namn af *för-*
myn-

myndare-vård, och grundar rättigheten till öfvervälde, på den lägre Jordägarens närvarande brist på begrepp och omtanka: jag vill här tillägga blott den anmärkningen, att den Medborgare-clafs, hos hvilken man bestrider förmågan att med kloket beförja sina egna enklaste fördelar, likväl tidigare än de öfriga Riksstånden ägt, och intill närvarande dag bibehållit en rättighet, hvars utöfning synes böra förutfatta förstånd och mogen omtanka, den nemligen att besluta öfver Fäderneslandets Regeringslätt, dess Lagar och beskattning. Jag bedrager mig mycket, om i den förre enskilda rättighetens bestridande, och i denna sednare allmänna rättighetens godkännande, icke ligger en stark och gifven motfäggelse.

Man torde näppeligen villja neka, att dessa inkräktningar, detta sjelstagna economiska öfvervälde, fannolikt skulle, under en långvarig oafbruten fortsättning, hafva förmått fänka Sverges lägre Jordägare-clafs ända till en allmän och alldes trälagtig undergifvenhet och vanmagt, om icke vissa i sakens egen natur grundade orsaker, och vissa klokare Författningar, i någon eller i betydlig mon motarbetat detta onda. Det ligger i sakens natur, att de economiska lagarnes föreskrif-

skrifter för jordbruket, och Embetsmäns tillsyn deröfver, icke kunnat blifva af någon allmän och fortfarande verkan. Det ligger äfven i Skrålagarnas natur, att förbrytelsemerna emot dem, att ingreppen i de rättigheter, som motsäga den enklaste naturliga rättvisa, fällan kunna med yttersta stränghet beifras. Denna allmänna beskaffenhet undanrödjer icke det onda, men verkar ofta och vanligen en förmildring deri. Med denna förmildring följer likväl ett annat ganska viktigt ondt, neml. föraktet för Lagar, som icke kunna handhafvas, och från hvilkas efterlesnad man ser sig likasom frikallad af det enklaste förnuft och den naturliga känsla af egna rättigheter. — Ibland författningar, som bidragit, att i mer eller mindre mon återgifva den icke privilegierade Svenska Jordbrukaren sin fordna sjelfständighet, förtjena de förnämligast att anmärkas, genom hvilka *Skatteköp* blifvit tillåtna. Likväl har Lagstiftaren, vid desä Författningars utfärdande, icke alltid varit ledd af nitälkan för detta viktiga ändamål: helt andra verkningsgrunder synas i detta ämne hafva varit gällande. Det heter i Kon. Johans Patent af d. 7 Martii 1582, att *Åboerne på Krono-hemman erhöillo tillstånd att köpa Besittnings- och Bordesrätter, till fö.*

förekommande af de egennyttigheter, som Krono-Betjenterne begingo vid Åboernes egenvilliga till- och affättande. Det heter i 1723 års Skatte-Köpsförordning, att med Skatteköpen dn vidare må fortfaras, på det derigenom några medel kunna samlas, till den allmänna Rikens gälds afbetalning. Således synas de vigtiga ändamålen: Skatte-allmogens uprättelse och sjelfständighet, genom dessa författningars utfärdande, icke egenteligen hafva blifvit fökte. Likväl är det genom dessa Lagar, och endast genom dem, som Sverges Skatte-Allmoge återvunnit en ganska betydelig del af sin fordna äganderätt och sit fordna välstånd. Den blef väl icke genom dessa Författningar berättigad att återkomma i belittning af all den jord, som i fordna tider, i ordets egenteliga bemärkelse, varit Skatte; men den njöt i detta afseende likalom en erfättning derigenom, att Allmogen, genom Skatteköp kunde förvärfa Krono-hemman, som blifvit uptagna inom *Upsala öde* och inom de skogar, öfver hvilka Kronan, genom *Helge-andsbeslutet*, erhållit högsta äganderätten. På detta fätt blef skattejorden, till stor båtnad för Staten och Jordbrukaren, i sednare tider ökad, genom

nom Kronojordens tillåtna och skäligen vidsträckta förvandling i Skattejord; och detta blef för Allmogen en i allmänhet icke obetydlig erfattning för Skattejordens forna förluster, ehuru Krono-åboens anspråk icke fällan måste vika för andra Näringsidkares *). När man genom des-
fa

*) Det är allmänt bekant, att Bruks-ägare blifvit ansedde äga företrädesrätt framför Åboerne, till Skatteköp af de Krono-hemman, som af Kongl. Bergs-Coll. befunnits *lända Bruken till styrko och vara derifrån omistelige*. Man känner äfven, att i följe af denna öfvertygelse, *mångfaldiga Krono-hemman och Lügenketter*, som orden lyda i Kl. Br. af d. 23 Sept. 1747, *i sednare tider under Bruken till Skatteuplätne äro*, och att detta i synnerhet blifvit ett betydande och vidsträckt verkande hinder för Krono-åboer att blifva Jordägare, när denna förmenta företrädesrättighet ej allenast varit gällande för de *Ädlare- och Manufactur-Verken*, utan äfven, till följe af Kl. Br. af d. 16 Augusti 1731, blifvit utsträckt till *Fern-grufvorne, Hyttorne och Stångjernshammarne*. Mångfaldige Krono-Åboer hafva på detta sätt, genom det insteg en annan Naring förmått förskaffa sig, gått miste om äganderätten till hemman, hvilka af deras Förfäder antingen blifvit på Krono-jorden uptagne, eller fordom varit besutne under en sedermera af andra olagligen inkräcktad Skatterätt, eller under en långvarig besittningstid, man efter man, undergått betydliga förbättringar.

fa Skatteköps-Förordningar till Krono-
 G 5 åbo-

Det torde icke vara aldeles olämpligt, att här visa, huruvida Brukens företrädesrättighet i detta afseende verkligen är grundad i de äldre Författningar, som i detta ämne åberopas, samt huru den sedermera blifvit yrkad, utvidgad och bekräftad. Desä Författningar upräknas i 1747 års Kongl. Bref: neml. de, af 1637, af d. 17 Sept. 1701, af d. 13 Januarii 1707, och af d. 19 Sept. 1723, om Skatteköp utgångne Kongl. Förordningar. Lät oss undersöka, hvad desä författningar föreskrifva i närvarande ämne. Kongl. Brefvet af 1637 talar endast om *Kronones Bergs bruk, som på Skatte-ägor äro belägne*, och ålägger vederbörande Landshöfdingar, att göra deras slit, att förmå med goda och lämpa them som Skatte-äganderne äro, att the godvilligen vele updraga Kronan theas Bördesrätter, antingen för en billig penning, eller ock emot så gode hemman och lägenheter annorstädes. — Med the andre, heter det vidare, som äro köpte ifrån Kronan till Skatte, och ligga Bruken till något hinder, vele Vi nådigst, att I them theas utlagde penningar igen lefverera, och Våre utgifne Bref tillbakar anamme. Således förekommer här icke ett ord om enskilda Bruks-ägares företrädesrätt framför Krono-Åboen till Skatteköp, och det är endast frågan om de urgamla eller från Kronan köpte Skatte-hemman, på hvilkas ägor *Krono-Bruk äro belägne*. I Kongl. Br. af d. 17 Sept. 1701, förklarar Kongl. Majestät det vara *sin nådigste villja och befallning*, att Kammar- och Bergs-Collegierne skola noga och väl tillse, thet

åboer öfverlät Skatterättigheten, anfåg man sig

under then förunte tillståndjelsen att få köpa Crone till Skatte, inga sådana lägenheter från Kronan eller andra Bruk måge abalicneras, hvaraf the till theras conservation kunna hafva nödige och oundärlige kol och ved. Här är således frågan om intet annat än abalienation, och ingen fråga om företräde till Skatteköp. I Kongl. Br. af den 13 Jan. 1707, handlas om Bruks-ägares företräde framför hvarandra til Skatteköp af de hemman, som ligga inom de för dem till kolning anslagne districter; Bergs-Collegium fick nu rättigheten att deröfver höras; det fastställdes, att ifall lösen för Kronan icke skulle pröfvas nödig och nyttig, skulle Kronans rätt framför andra blifva förbehållen then Bruks-ägare, till hvars Verk Åboens kolning tillförene befinnes vara disponerad och anslagen, jämväl att på lika sätt må blifva procederat med the Crono-hemman, hvilka hädanefter till Skatte varda föruttrade på the orter, ther Bergs-bruk äro belägne, så att om Åboen sjelf ej skulle villja eller måkta Skatterättigheten sig tillhandla, Ägaren af thet Bergs-Bruk, som tillförene betjent sig af samma Hemmans Kolning, må då vara närmast att tillösa sig jordäganderätten. I denna Författning har således icke Bruks-Ägarens, utan Krono-Åboens företrädesrätt till Skatteköp, blifvit stadgad och bevarad. I 1723 års Skatteköps-Förordning lyda orden sålunda: *Så bör dock vid de än återstående Crono-hemmanens försälljande till Skatte, på de orter, hwarest några Ädlare*

sig likväl icke gifva mera, än hvad detta
ord

samt Manufaktur-verk äro inrättade, i ackttas,
gas, likmätigt utgångne Kongl. Förord-
ningar, (vi hafva i det föregående sett des-
sa Kongl. Förordningars innehåll), att till
samma Verks desto bättre bestånd, hvarigenom
Riket en stor förmån och nytta tillflyter, inga
sådana hemman försälljas till Skatte, innan
Vårt Bergs-Collegium pröfvat, och igenom Re-
solution Jerskildt öfver hvart hemman sig för-
klarar, om det nödvändigt betarivas till nå-
got Bergverks uprätthållande och förköfring blif-
va oförsäldt, vid hvilken händelse det ej får
abalieneras och igenom skatteköp undan sitt rät-
ta nödiga behof dragas. Här har således en-
dast de i detta ämne förut utfärdade Kongl.
Förordningarnes esterlefnad blifvit å nyo yr-
kad; och vi hafve redan sett, att i dem en-
dast varit fråga, om Krono-Bruk på Skatte-
jord, om företrädes-rätt emellan ferskilda
Bruks-ägare till skatteköp, om abalienation,
samt att Krono-Åboens rättighet, att framför
Bruks-ägare Köpa Skatte-rättigheten, blifvit
i dem vederbörligen förbehållen och stadfä-
stad. Här förekommer i öfrigt ej ett enda
ord i närvarande ämne, om annat, än att
den Kronojord, som fordras till de Ädlare-
och Manufaktur-Verkens desto bättre bestånd,
ej får genom skatteköp abalieneras, utan skall
blifva oförsäld. Detta är ottridigt något helt
annat, än att gifva Bruks-ägaren den företrä-
desrättighet till Skatteköp, som i föregående
författningar blifvit Krono-Åboen uttryckeligen
förbehållen. Oagtadt de i detta ämne utkom-

ord betydde under och efter Gustaf I:s
tid,

na Författningars bokstafveliga innehåll, och utan att någon nyare Författning derom utkommit, tages det dock, i Kongl. Brefvet af d. 16 Aug. 1731, för aldeles gifvit, att 1723 års Förordning tillägger de Ädlare- och Manufaktur-Verken preference till Skatteköp utaf Krono-hemman framför Åboen, och denna företrädesrätt, hvilken väl icke är grundad hvarken i 1723 års Förordning, eller i några föregående Författningar, men som nu antogs för aldeles gifven, blef, genom samma Kongl. Bref, utsträckt äfven till Jerngrufvor, Hyttor och Stångjernshamrar. I Kongl. Br. af d. 23 Sept. 1747, föreskrifvas Bruks-ägarnes rättigheter öfver sådane, framför Krono-Åboen, till Skatte köpta hemman. I Skatteköps Förordningen af d. 21 Febr. 1789, hvilken, såsom vi det redan anmärkt, utgör en del af vår Grundlag, är Förordningen af d. 19 Sept. 1723 uplifvad och förnyad, som vore han ord ifrån ord der införd (se I §.), hvaremot Kongl. Brefven af d. 16 Aug. 1731, och d. 23 Sept. 1747, enligt hvilka, den i fråga varande företrädesrätten, med någon rimlighet kunnat tilläggas Bruks-ägaren, icke äro i förstnämnde till grundlag förvandlade Skatteköpsförordning nämnde: således låg eller ligger Krono-Åboens rättighet, att framför alla andra, köpa hemmanet till Skatte, förvarad i denna Skatteköps-Förordning, det vill säga: i Grundlagen. Likväl blefvo sedermera, Kongl. Brefven af 1731 och 1747, i Kongl. Kungörefsen af d. 24 Januarij 1790, till efterlefnad vid skatteköp anbefaldte. Nu synes den frågan up-

tid, då man, af origtiga begrepp om Svenska Jordens primitiva natur, eller genom upfåteliga ingrepp i des s rättigheter, hade tagit sig den magten att i många viktiga affeenden arbiträrt behandla Skatte-Ägaren; härifrån härleda sig icke mindre de många obehöriga skyldigheter och inskränkningar, hvarmed den åter förvärfvade Skatterättigheten varit åtföljd, än våra

stå: hvilkendera skall lydast, antingen Grundlagen eller en sedermera utkommen economisk Författning, i händelse de skulle i något ämne motläga hvarandra? Samma fråga, ifall det kan blifva en, upkommer äfven i anledning deraf, att nyssnämnde till Grundlag förvandlade Skatteköps-Förordning ger Skatte-Allmogen, med blott ett enda undantag för Kronans Skeppsvirke, Frälse-mannens hela vidsträckt ägande- och dispositionsrätt öfver sin jord; hvaremot den sedermera under Kongl. Förmyndare-Regeringen utfärdade Skogsordningen, fräntager den under Bruken lagda Skatte-Allmogen, des i Grundlagen således förvarade oinskränkta dispositionsrätt. — Skulle någon Läsare äga tvifvelsmål om rättigheten af hvad här, ur åtskilliga Författningar blifvit anfördt, eller höra någon annan äga det, har han, för att derom vinna en riktig öfvertygelse, den säkra och bepröfvade utvägen, att själv läsa des s Författningar. Detta torde böra tjena till allmän regel, så ofta rättigheten af citationer, vare sig af Författningar eller böcker, sättes i fråga.

ra mest förtjente Cameral-Författares föga rimeliga och bestämda definitioner, när de bemödat sig att förklara, huru den nya skatterättigheten icke vill säga det samma, som den gamla; huru ett hemman på en gång kan vara, icke blott till namnet, utan äfven i verket, både af Skatte och Krono-natur; huru Innehafvaren af ett sådant hemman, deröfver kan njuta ofstridig äganderätt, och hans barn en lika gifven arfsrätt, utan att den förre ändå är högsta ägaren deraf, o. s. v. Det var vårt Tidehvarf förbehållit, att se en Lag utfärdad, som icke allenast till verkningsgrund upgaf det viktigaste ändamålet med dessa skatteköp, utan äfven i tydliga ord bestämde och förläkrade Skatteägarens rättigheter. *Det har icke kunnat undfalla vår nådiga upmärksamhet, heter det i början af 1789 års Skatteköps Förordning, at ehuru ifrån de första tider, då Svenska Hushållningen begynte vinna någon ordning, det varit Allmogens rättighet, at till Skatte köpa Krono-Hemman, har likväl genom de, uti sednare tider vidtagne Författningar och gjorde inskränkningar, Allmogen ifrån åtnjutande af slik förmon, dels till vissa delar, dels aldeles blifvit utesluten. — I anseende hertill, och som Vi derjemte i nåder funnit, det åtskillige af de rättigheter, som*

Skat-

Skattehemmans-Åboer af fordno tillhört, i afseende på den säkerhet och nyttiorätt, hvarunder de böra innehafva slika Hemman, blifvit inskränkte, samt genom åtskilliga förtydningar uti flera särskildte Författningar kringspredde, Allmogen till osäkerhet och skada; alt/å &c. När man härtill, ur samma, i Grundlagen intagna Förordning, lägger följande mening: alle Skattemän, ehvad de innehafva Hemman, som redan ifrån Ofs och Kronun äro försälde, eller hädanefter kunna försäljas, eller ock urgamla Skattehemman, äga öfver Skattehemmanet och dess genom Laga resning och rådgång faststälde Byamål, både uti In och Utdgor, samt Skog och Mark, med derå varande Fiske, Jagt och Djurfång, uti alt lika orubbelig ägande- och lika fri dispositionsrätt, som Frelseman öfver Frelsehemman, enligt Privilegier, Lag och Författningar; dock att derifrån undantages de för Kongl. Maj:ts och Kronans behof tjenlige Eke, Boke och Mastetråd, hvarmed efter förra Författningarne bör försaras; när man tillika vet, att Frelsemannens ägande- och dispositions-rätt öfver Frelsejorden från urminnes tider varit oinskränkt

skränkt och orubbad; att den alldrig lidit minsta intrång af arbitraira Författningar, af Embetsmannas myndighet och af andra Naringars företrädes-rättigheter; att den i *Privilegier, Lagar och Författningar* beständigt varit bekräftad och förläkrad; synes man icke längre böra misskänna, hvaruti Svenska Skatterättigheten består, hvilken således af Konung och Ständer, med blott det enda undantaget för Kronans Skeppsvirke, återfått sin fordna uråldriga vidd och trygghet.

Om Ler-Byggnad.

Flere hafva önskat att lära känna detta byggnadslätt, hvilket åter af andra blifvit anlett såsom ganska dåragtigt att ens förlöka. Man kan synas rätt grundeligen bevisa sin satts både mot och med; men utan vetenskapernas biträde vinnes ingen visshet, som kan utsträckas till allmänna principer: och då man ej äger denna Theoretiska kunskap, gör man förmodeligen ej illa, att i ett ämne af så practisk beskaffenhet, förtro sig mest till erfarenhet och förlök.

Innan något försök, hälft i stort, hunnit verkställas, hade det varit aldeles för tidigt att tillfredsställa de förstnämndes önskan. Sedan nu detta försök fullkomligen lyckats, blir det en pligt att om byggnadsfättet meddela den nogaste upplysning. Det sluteliga inkastet, som grundar sig på köldens verkan, synes ej vara af någon särdeles vigt, sedan muren nu mera är både torr och rappad; det kan desutom kraftigast blifva vederlagdt nästa vår.

Man synes likväl vara ense om nyttan af en upfinning, där varagtighet skulle vinnas med minsta kostnad. Våra fläste Provinser vidkännas mer eller mindre brist på skog. Ändå fordras den oumgångligt till många behof. Svårligen kan någon mogen timmerstock nu mera fås, och just därför lära våra byggnader af träd komma att äga föga bestånd för framtiden. Nöden har lärdt Skåningen att bygga Korsverkshus och öfverstryka dem med lera. I vårt kallare Climat, frugtar jag att denna skorpa knappast skulle bibehålla sig till första tjäl-losning. Emedlertid är utseendet af Allmogens byggnader i slätt-bygderne, högst ömkansvärdt. Att bygga af sten, är öfver de flästes förmåga och till boningsrum föga användbart.

Mätte dessa reflexioner förlåtas mig, så vida de i någon mon bevisa vårt behof af en upfinning i byggnads-vägen, som förenar styrka, ringa kostnad, och beqvämlighet, med möjligheten af den hastigaste verkställighet och den lättaste tillgång på byggnads-materialier. Är detta af någon vigt, böra vi härvid minst förgäta den Mannens Patriotiska bemödande, som först införde denna kunskap i vårt land. Herr Baron Mackleans förtjenster i flere än detta economiska afeende, äro af den vidd och betydenhet, att de fordrade en färskild afhandling. Dessa förtjenster, detta verkfamma nit, som ingen så kallad *ton*, inga hinder eller upoffringar förmått quäfvva; skulle vara ypperliga ämnen för en skicklig penna, och kunde troligen verka vältänkande människors efterfölgd i någon mån. Må han nu förlåta en hittills tyft Beundrare, att ämnet aftvungit honom denna digression *)!

Till

- *) Kammar-Rådet Reichenbach skall i Pommern hafva verkställt den första ler-byggnad för ungefär 12 år sedan, som vann så liten efterfölgd i detta skoglösa land, att man där ej allenast är okunnig om byggnads-metoden, utan äfven bestrider verkligheten af Herr Reichenbachs försök, oagtadt han genast lät tryc

Till ler-byggnad fordras endast *lera*,
sand och *råghalm*.

Alla slags *leror* äro dugliga utom den
Mo-blandade. Ju fetare *leran* är, des
mera *sand* tillblandas. Man läser träffa
leror i den mån sandblandade, att ingen
vidare tillfatts fordras. Då återstår blott,
att under trampningen tillblanda litet *Halm*.

I den mån *leran* innehåller kalk, är
hon väl mindre tjenlig, men blir ändå ej
obrukbar; ty tillfattsen af vatten, som un-
der brukningen afrinner, och påföljande
torka, lära betaga de råa kalkparticlarne,
som ingrediera i ringa mån mot hela ler-
masan, all kraft *).

H 2

Van-

ka en berättelse därom på Tyska. Den dri-
ftige omkaparen af Svaneholms gods, blef ej
länge härom okunnig. Genast sändes en Lär-
ling till Herr Reichenbach, att på stället in-
hämta denna byggnads-method, som med fram-
gång strax verkställes vid Svaneholm. Detta
är ej mer än economisk industrie, förenad
med mer än vanlig drift. Men att på begä-
ran af en okänd, öfvertala och med sitt au-
seende förinå samma Murare, att på 70 mils
afstånd åtaga sig flere månaders arbete: det-
ta bevisar den sanna nitäliskan för det gagne-
liga, som ej försummar något tillfälle att ipri-
da nyttig uplysning. *Note af Förf.*

*) Erfarenheten visar, att en Mur byggd af *lera*,
som fräste för Vinättika, blifvit ganska fast.

Note af Förf.

Vanlig *mur-sand* är tjenligast. Finare sand har mindre förmåga att skära eller fonderdela *leran*, hvilket blir desto angelägnare, ju fetare hon är, om för stark sprickning skall förekommas. Visserligen kan i brist af *mur-sand*, äfven finare nyttjas; men då åtgår dubbelt, kanske tre gånger mera däraf, och trampningen måste förtvättas längre tid i samma mån, innan man får se att blandningen är jämn. Är ej *sanden* fri från sten, bör den kastas genom harpa.

Halmen kan vara längre eller kortare. Den går i alla fall fonder under trampningen, och piskas vid sjelfva murningen till mindre än tre tums stumpar.

Fastheten, som en massa vinner genom desla trenne ämnens blandning och arbetning, grundar sig på *lerans* och *sandens* naturliga attraction, jämte *halmens* egenkap både att binda och torka. Utan Chemisk kunskap, frugtar jag att ingen kan noga bestämma orsakerna till denna verkan och grunderna för desla ingredientiers inbördes proportion under deras mångfaldiga variationer, hvilken proportion likväl vore i praktiken ganska nyttig att känna, till vinnande af massans största möjliga fasthet.

Som det är vida öfver min krets, att vetenskapligt behandla mitt ämne; upger jag blott resultatet af min erfarenhet.

Ändamålet med *halmens* tillsatts skulle vara, dels att jämte *sanden* göra en fet *lera* mager; dels att göra mur-bruket mera sammanhängande och följagtligen förekomma murens sprickning. Erfarenheten visar, att muren med tillsatts af *halm* också blifvit stark, men visar äfven, att muren oagtadt denna tillsatts, spruckit under torkningen. Man må ej föreställa sig att desla täta sprickor, som upkomma under murens torknings-tid, skada des be- stånd. Tvärtom äro de nödvändiga just för att fortskynda torkningen. Härtill kommer äfven, att *halmen* redan blifvit af mur-grepen sönderslagen till små stunpar, hvilka till murens fasthet lära föga bidra- ga. Följagtligen torde tillsattsen af *halm* vara ganska umbärlig och kanske endast tjenande att något påskynda torkningen. I alla fall är faken ingalunda vigtig. Gan- ska litet åtgår, och därtill kan nyttjas *lös-halm* eller sådan, som gått genom trösk- verk. Ej eller synes man behöfva frug- ta, att *halmen* skall i sjelfva muren mult- na och smärre öppningar därigenom up- komma; ty muren är tät nog att hindra

både vata och luft att intränga och verka till des förruttneffe.

Till ler-byggnad fordras en fast och väl lagd sten-grund, lika läker, som om man därpå ville upföra sten-hus. Hvad som vid gräfningen därtill och jordmånens underfökning bör iakttagas, förmodar jag vara bekant. När byggnaden är färdig, öppnas ett dike rundt ikring grund-muren, att därifrån afleda vatten och fugtighet, hvarigenom grunden kunde framdeles fänka eller gifva sig. Grund-muren bör, där han är lägst, vara minst 10 tum öfver jordbrynet.

Att året förut upgräfva den lera, som till detta behof är ämnad, torde försvaga henne eller betaga leran sin bindande kraft, oberäknadt den olägenheten, att hon hårdnad, blefve hinderlig vid tillfättning af vatten, vid trampning och blandning.

Där man har närmaste tillgång, upgräfves leran, sedan mat-jorden är fullkomligt affskild. I grannskapet utles en plats af 25, till 30, famnars omkrets, som ej är sluttande. I medel-puncten formeras med pålar, slagne i marken, som beklädas med brädstumpar, en liten botten, hvilken tjänar till ställning för pådrifvaren och hindrar Oxarne att tränga ihop midtpå. På denna bana utbredes leran helt jämnt.

jämnt. Öfver *leran* utbreddes *sanden* lika jämnt, så att bägge hvarfvens djuplek tillsammans ej öfverstiger 12. tum.

Att bestämma proportion mellan *lera* och *sand*, blir kanske omöjligt, i anseende till *lerors* mångfaldiga skilljagtighet. Af vanlig *mur-sand* har man til *blå-lera* tillfatt hälften, och till *brunagtig lera* en tredjedel. Efter bägge blandningarna har man vunnit tillräcklig fasthet, men till något större grad i förra fallet.

Innan *ler-murningen* blir allmän, gör man försigtigast att därtill nyttja någon, som åtminstone några dagar fått därvid biträda, och som förut äger någon vana att tillreda ordinairt *mur-bruk*; ty en sådan vinner snarast begrepp både om *lerans* och *sandens* särskilda beskaffenhet, om *lerans* större eller mindre behof af *sand*, samt dömmet säkrast med syn och känsla, när desä delar äro riktigt blandade.

Har man en större byggnad för hand, bör likafullt prof göras med smärre stycken af olika tillblandningar, som arbetas med lika sorgfällighet som en *mur*. Efter några dagars torkning, gifva de säkra resultat. Förgäfvets väntar man af en beskrifning den noggrannhet, som af försök och erfarenhet.

När *lera* och *sand* äro sålunda hvarf-
tals utbredde, slås vatten därpå under det
några personer med skyfflar gräfva igenom
både *sand* och *lera*, för att blanda provi-
sionelt bägge delarne med vattnet. Un-
der det att denna gräfning verkställes,
stänges kring banan en stång-gård, hvar-
inom Oxarne drifvas helt lediga till
trampning. Som de äro ovana, lærer
man i början finna dem både istadiga och
ostyriga. En person ställes midt på ba-
nan och några utikring, alla försedde med
långa piskor. Härvid nyttjar man Qvinn-
folk och Barn. Ju flere kreaturen äro, i
mån af banans vidd, des fortare går na-
turligtvis trampningen: och ju större tramp
man kan anlägga i mån af byggnadens
storlek, des jämnare och fortare går
murningen. Har man ringa antal Oxar
till en större byggnad, kunna äfven Hä-
star nyttjas, hälst oskodde, att ej marken
må söndertrampas. Trenne föras i bredd
af en Gosse, som rider på den medlersta.
Näst efter föras likaledes 3:ne Hästar.
Denna trampning går också fort, men är
för Hästar tröttsammare än för Oxar, i
anseende till fötternes olika skapnad. På
hvad sätt trampningen verkställes, böra
Kreaturen ofta hvila, vända och omby-
tas, att de ömsom få göra den trängre
cir-

cirkeln. Ung-kreatur och äfven Kor, som ej mjölka, kunna på korrtare stund äfven föras i trampen.

Finnes trampen på någondera sidan eller fläcktals vara hårdare, än att den kan genomtrampas, påslås genast vatten. Under Kreaturens rastning, uppskottas rundt ikring banan den lera, som under trampningen gifvit sig ut, och kastas in på banan. Detta verkställes flere resor.

När nu den, som vid trampen har tillsyn, (hvilken tillsyn är af lika stor vikt, som sjelfva murningen), finner att *leran* är med *sanden* så väl blandad, att han med ögat ej kan urskillja någondera delen särskilt, ej eller mell anfingerarne känner någon oblandad ler-klimp, utan massan öfver alt befinnes *midig, seg och sandblandad*; då låter han Kreaturen stanna, för att utbreda *halm* jämnt öfver hela banan, under det Kreaturen drifvas åt ömse sidor. *Halmen* bredes så tunnt, att den knappast skyler banan. Därefter trampas åter till *halmen* ej mera synes, och sålunda bredes *halm* 3 eller 4 gånger, i mån af *lerans* fettma. När *halmen* sista gången är nertrampad och den sega massan fått den stadga, att Kreaturens spår stå helt öppna; då är trampen färdig och Kreaturen släppas ut. I händelse man har tillräckligt antal

Kreatur, är hela trampningen förbi inom 6 eller 7 timmar. Några Personer trampa igen spåren efter Kreaturen. Af den halm, som till nästa tramp skall nyttjas, betäckes banan till half alns tjocklek. Därigenom hindras mur bruket att hårdna för folksken eller starkaste sommarvärme, och kan det sålunda bibehållas brukbart flere månader.

Om detta fätt att tillaga mur bruket, anses för mödosammare än att nyttja kran eller ler bråka, hvarvid blott några få par dragare erfordras; beror det af hvars och ens godtfinnande, att åtminstone på försök begagna sig af senare methoden, som efter min tanka, kommer att gå långsamare. Antingen uteflutes då *halmen*, eller skäres den til 3 tums häckelse. En längre erfarenhet vid detta byggnadsfätt, skall ofelbart upptäcka förbättringar och genvägar i arbetet: och vid större byggnader lönar det väl mödan, att med någon mekanisk inrättning, som drifves af vatten eller väder, t. ex. stampverk för en rörlig brukslår, eller annorlunda, fortskynda och betydligt lätta arbetet.

Så fort en tramp blifvit fullbordad, bör en ny anläggas, att murningen må gå oafbrutit, i fall man har större byggnad under händer.

Af denna tramp utskäras med skyffel, stycken utan afseende på storlek eller form, som med grepar kastas på kjärran och föras till grund-muren.

Fem alnar utan för hvardera af byggnadens fyra hörn, fättas tvänne stadiga stolpar i lika högd med den tillkommande väggen, så att hvardera af desä stolpar svarar mot endera sidan. Mellan desä stolpar spännas linor, som tjäna att under murningen utvisa väggarnes fräckning. Stolparne ställas 5 alnar utom väggarne för att lämna rum för ställningen och öppen väg för skott-kärrorna, som framföra mur-bruket. Stolparne afvägas med lod, ty af deras noga rigtning beror hörns och väggars lod-räthet. De nergrävas och strävas för att ej bli rubbade. Vid murningen af första hvarfvet, blir onödigt att spanna linan, ty grund-muren ger tillräcklig rättelse. Ställningar upfättas som till vanlig murning; fotställning till första hvarfven; sedan spiror utvändigt och bocakar invändigt.

Då nu murningen börjas, ställes en murare på hvardera sidan om väggen, hvilka under murningen gå i bredd framåt. När mur bruket vid ställningen blifvit aflastadt nära hvarje par murare, skall en särskild person med sin grep lyfta mur-bru-

bruket på ställningen. Samma person kan passa up på 2:ne par murare. Stenmuren sopas ren och fugtas med murborsten.

Hvardera muraren är försedd med ett verktyg, som liknar en gödsel-grep, med 3:ne klor, 8 tum långa, krökte till en half tums afkorrning, en half tum tjocka i fyrkant, spetsade åt ändan, i $\frac{1}{2}$ tum dem emellan. Med grepen tager nu muraren 2 eller 3 stycken af bruket efter hvarandra, dem han med styrka slår i muren, så att de ligga i förband; pikar fogningarne med grepen väl tillsammans; slår åter in i muren några stycken bruk, och fortfar på detta vis framåt, tills första hvarfvet är nått 10 högst 12 tums högd. Att ej mur-bruket onödigt måtte förspillas, hyffas murens sidor med grepen, vänd på kant, och slås detta bruk åter i muren. Sålunda fortfares öfver hela grundmuren. Då man under yttra väggens murning, hunnit till den puncten, där en skillje-mur vidtager, muras in på den samma 6 quarters eller 2 alnars utspetsning att tjäna till förband, hvarefter yttra muren fullfölljes. Sift muras skillje-väggarne.

Nästa hvarf kan muras till 16, allra högst 18 tums högd. Arbetet lider fortare af höga hvarf, men dervid befarar

man

man snarast vårdslöshet hos Muraren. Näst grundämnenas rigtiga tillblandning och trampning, beror murens tillkommande fasthet af Murarens osparda möda att med täta slag af grepen sammanfoga de färskilta klimparne i muren till ett enda stycke: och äro hörnen de punkter, som fordra den noggaste tillsyn. Till Murare utser man därför raska och flitiga Karlar med god armstyrka. Sedan de blifvit vane vid arbetet, kan ett par jämna Murare medhinna 30 alnars längd på ett hvar af 16 till 18 tums högd, och 24 till 30 tums bredd.

Väggens bredd beror af den tyngd han kommer att bära, nemligen Husets högd och bredden, som bestämmer takets tyngd. Jag ville anse en 20 tums tjock vägg svarande mot 12 till 14 alnars bredd på hus af en våning. Men i mån af byggnadens beskaffenhet, kan väggens tjocklek behöfva ökas ända till 30 tum. Däröfver ville jag aldrig gå, dels för det en sådan mur blir bergfast, och dels för den längre tid han behöfver för att genomtorkas.

Sedan väggens tjocklek är bestämd, bör man ej förgäta att derutöfver ge honom ungefär en tjugonedel af tjockleken till intorkningsmån. För den lodräta

intorkningen eller murens sjunkningsmån, ökar sig proportion, som jag tycker, till en femtendedel af högden, genom tyngdens tryckning på en ännu rå massa.

När första hvarfvet sålunda är muradt rundt ikring, börjar man ett nytt, så fort första hvarfvet vunnit den fasthet, att man därpå kan gå utan att spåren synas, som under vår- och sommar-torkan plär inträffa redan dagen efter. Likväl torkar nedersta hvarfvet långsammast, i anseende till gråstens murens egenskap att länge behålla fugtigheten. Vid murningen af hvarje nytt hvarf, fugtas alltid nedra hvarfvet med murborsten. Då andra hvarfvet äfven är färdigt och genom torkningen stadgadt, böra bägge hvarfven på en gång huggas släta och lodräta. I detta afseende lämnas hvardera muraren en spada med fyrkantigt blad af 9 tums längd och 6 tums bredd, af stadigt jern till vinnande af mera drift vid hvarje hugg. Hallsen, bör vara så krökt, att spadans platta sida kan stryka lodrätt utefter väggen. Linan spännes och sträcket emellan stolparne, hvarest väggen rigtas och hugges jämnt efter grundmurens öfra och yttre kant. Sedan både yttre och skilljeväggarne äro släthuggne, börjas åter murningen af tvänne nya hvarf, hvilka lika-

le-

ledes huggas. Som under denna tiden, någöndera af stolparne möjligtvis kunde vara rubbad, blir det nu dens sak, som öfver byggnaden har tillfyn, att med lodet afväga hörn och väggar. Och på detta vis fortsättes murningen till taklaget.

Dörr- och fönsterkarmar infättas i den ordning arbetet går, liksom vid vanlig stenhusbyggnad, och befästas i väggen med krampor. Äfvenså tillskapas smyg för fönster och dörrar. De kunna ofvantill hvälfvas utan tegel, eller ock inmuras där en plank, som bör vara minst 4 tum tjock, för att ej böja sig under denna tunga massa. Karmarne böra äfven vara af 3 tums tjocklek.

Väggarne upföras något högre än Husets tillämnade högd fordrar; ej blott för sjunkningsmån, utan på det att remmstycket eller lejden, hvarpå bjelkarne skola hvilas, må kunna nerhuggas 2 eller 3 tum i torra muren och således komma att i sitt horisontela läge, trycka alldeles lika på hvarje punkt. Oagtadt att man vid murningen af öfversta hvarfvet, afväger murens högd, förändras den likväl snart genom torkning och sjunkning. Där af har man ingen olägenhet, sedan remmstycket är uti muren inhuggit; ty detta så väl som bjelkarne, inmuras alldrasist. Alt
ef.

efter takets tyngd, bör remm-stycket äga styrka, från 6 till 8 tum tjocklek. På gaflarne läggas bjelkarne jämnt med murens yttre kant, hvarpå bräd-fordringen spikas, då man ej vill mura up till röftet.

Sedan väggarne äro murade, låter man dem torka, hvarunder en mängd af sprickor upkomma, som ej böra väcka minsta farhåga för murens bestånd. För att freda muren för väta, medan han står utan tak, lägger man stockar utefter väggarnes inre kanter, och halm-kärfvar tvärt öfver dem och väggen, så att de slutta utåt och därigenom afleda rägnet. Kärfvarne öppnas och bredas jämnt öfver väggen. Efter långvarigt ragn, ger halmen ändå fugtighet åt muren. Man låter därför den våta halmen ligga qvar att torka blott en dag eller två, tills man ser att väderleken stadgar sig, hvarefter halmen hopbindes i kärfvar och aftages tills rägnväder åter inträffar. Härunder behöfver man ej oro sig, att muren är alltför ömtålig för ragn. Ofta inträffar det under sjelfva murningen, hvaraf ingen ting värre händer, än att arbetet uppskjutes tills muren fått sin stadga.

När under torknings-tiden, stark hetta eller blåst omväxlar med täta och häftiga rägn-

rägnskurar, läser det hända att muren flår sig vind och bugtar in åt den sidan, som genom tyngden af sin längre qvarhållna fugtighet, kommer att väga öfver, hvilket blir i synnerhet märkbart på en längre vägg. Fölljagtligen bör man vara betänkt att skaffa skygd, åtminstone vid byggnad af större hus.

Naturligtvis förhåller sig torkningstiden efter väderlek och murens tjocklek. Man uplyses säkrast därigenom, att hål hugges in i halfva väggen på norra sidan, som torkar långsammaft. Då torkningen är vunnen, inhugges, som sagt är, remmstyckena; bjelkarne utläggas, nerhuggas och innuras jämnt med deras öfre kant. Man behöfver ej afvakta detta hvarfvets torkning, för att uprela taket.

När man sedan, efter takets upresning, behagar, kan Huset rappas, hvarförinnan muren skrapas och sopas ren. Han rappas ganska tunnt med vanligt kalkbruk, som arbetas väl. Där ej sprickorna synas göra tilfyllest att qvarhålla rappningen, hackas muren förut. Större öppningar t. ex. kring karmarne, tillmuras med sönderflagna mur- eller taktegel.

Huset hvitlimmas, eller målas med Viëriol gult, i hvilken nuance man behagar, som både ger ett pryddligt utseende

de och troligen stärker rappningen, efter Viëtriolen nära förenar sig med sand. För at vinna en klar och jämn färg, hvitlimmas förut helt tunnt. Därefter anstrykes Viëtriolen, uplöst i vatten och blandad med hvit kalk.

Jag har nämnt om större föfök med ler-murning. Det synes höra til mitt ämne, att äfven därom lämna uplysning. Hans Excellence m. m. Herr Baron von Esfen har vid Viik i Upland verkställt en ler-byggnad af 32 alnars bredd och 95 alnars längd, genom hvars Skulle är körväg och på ena ändan trökverk. Huset nedra botten inrymmer boskaps-kreatur, får, höns, fvin, kast-rum och drag-hus för trökverket. Midt i huset är boningsrum för ladugårds-folket. Ler-murning med alt hvad därtill egenteligen hörer, (således utom stengrund och rappning) verkställdes till hela denna byggnad, som har 2:ne skillje-väggar, på 18 arbets-dagar med mindre än 400 dags-verken. Sedan man äfven beräknat rappningen och den kostsamare sten-grund, som fordras för ler-byggnad; lærer ändå lätteligen inses af hvar och en som har byggnads-erfarenhet, att få stor byggnad af timmer blifvit, kanske i sjelfva skogs-orten, lika dyr, om ej dyrare, och att verkställighe-
ten

ten kanske alldrig drifves så fort efter någon annan känd byggnads method, som tilika är solid. I afseende på dyrheten, bör man i bägge fallen jämföra skogens fällning, qvistning, skatarnes afhuggning och timrets hemförande, med *sandens* anskaffning, *lerans* uptagning och *brukets tillredning*. Äfven i en skogs-ort lærer tillgången på *sand* och *lera* fällan vara mera aflägsen, än den på timmer skog. Stående på roten eller kullblåst, äger skogen ett värde; *sand* och *lera* intet. För att åter bevisa den möjliga hastigheten att bygga, bör jag ännu tillägga: att vid Viik börjades d. 16 Aprill att rifva taket på de gamla hus, som betäckte platsen där grunden till det nya skulle grävas: att byggnaden stod orörd i $\frac{1}{2}$ månad längre, än murens torkning fordrade, under de Dalkarlars frånvaro, som skulle resa takstolarne: att ett brutit halmtak af mer än 5000 quadrat-alnars areal-innehåll skulle bindas; och sluteligen, att alla Kreaturens inflyttning i hufet, som utom Tröskmaschinens upfättning, står alldeles färdigt innan och utan, verkställes på förra året. Visserligen hade arbetet med samma kostnad kunnat äfven något förr fullbordas, om detta varit absolut nödvändigt.

En omständighet, som vid betragtandet af Viiks Ler-hus, torde väcka misstroende till byggnadsfättets användbarhet i stort, är att man vid långväggarnes inre sidor finner bär-stolar eller underslag på stolpar, som jämte muren bära bjelkarne och följagtligen med muren dela takets tyngd. Hvem som haft tillfälle att närmare lära känna lerbyggnadsfättet, finner nu säkert dessa bär-stolar ganska umbärliga. De tilkommo af den anledning, att endast byggnader af vanlig bredd, förut blifvit murade efter denna method. Då Viiks byggnad beslöts, ville väl Ägaren, både till egen och andras uplysning, erfara hvad grad af fasthet en lermur har; men ej utfätta sig för skadan och harmen af ett stort mislyckadt försök. Sedan en liten profmur först blifvit upförd, och sedermera ett Mällthus af 16 alnars quadrat; företogs denna större byggnad, dock med nyfsnämde förligtighetsmått, i anseende till Husets ovanliga bredd och dallringen af tröskverk samt täta körslor längs genom Skullen. Om nu ej muren vunnit en så synbar fasthet och styrka, som äfven utröntes genom studsarskott af tre fjerdedels tums caliber, hvarvid kulan blott förmådde intränga 2 och en half tum på 30 stegs afstånd; då hade stolpar-

parne blifvit inmurade med tegel, och en vanlig korsverksbyggnad upkommit.

Af smärre förfök dömmar man, äfvensom af bestånds-delarnes natur, att muren vid tillfälle af eldsvåda ej kunde skadas, utan skulle des yta brännas till tegel och några mindre sprickor upkomma, som ej kunde försvaga honom.

Till boningsrum måste väggar af denna sammanfattning vara både de varmaste och hälsofammaste, ty yttre luften förstår ej verka på dem. Herr Baron Macklean har denna erfarenhet af sitt Skolhus.

Ler-murningen vid Viik har redan vunnit efterföljd medelst de flere Lärningar, som från åtskilliga ställen blefvo diiskickade. Herrar Ryttmästare von Troil och af Sillèn hade innan sommarens slut redan upfört hvardera sitt ler-hus. Utan att vänta af många den omtänka och drift, som i hushålls-vägen är desä Herrar så egen, torde man ändå få hoppas, att en upptäckt af så vidsträckt nytta för större delen af vårt land, skall, stärkt af erfarenheten, vinna förtroende och efterföljd äfven hos allmogen, hvars usla kojor på så många orter, länge väckt medlidande. Man vågar sträcka sitt hopp ännu längre; att nemligen saken skall sluteligen vinna

en vis Regerings-upmärksamhet och kraftiga åtgärd. Om således Boställshafvare och Åboer på alla slags Krono-Lägenheter till en början fingo tillstånd *), och sedermera anbefalles, att på detta vis bygga deras *laga-hus*, hvars varagtighet skulle vida öfverträffa den bäst underhållna träbyggnads; så vore faken redan därigenom bragt i det lyckliga skick, att kunskapen blefve utbredd och byggnads-fättet finge med des's egna synbara förtjänst, befordra sig sjelf till den allmänna efterföljd. Af en framtid kunde man vänta, att då nya och lättade utvägar öppnas för allmogen att bygga, skola våra oformliga byar och äfven enstaka gårdar, där man nu ser hus vid hus upstaplade, lämna rum för bekvämt inrättade bond-gårdar med åbyggnad af ett eller högst tvänne hus: en förändring, som i så många hushålls-afseenden vore vigtig.

Med

*) Om för Ler-hus med bundna halm- eller rörtak och flätade röstern, förunnades tredubbla Nybyggnads-år; bidroge redan denna upmuntran, att mången godvilligt upförde byggnader, som förena prydlighet med mer än tredubbel varagtighet. Boställs-Ordningen har brister, som skulle ge ämnen för en hel afhandling.

Note af Författ.

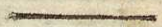
Med en omständlighet, som lärer förefalla Läsaren ganska tröttsam, men som vid anställande af förfök, svårigen kan umbäras, har jag nu fökt meddela min lilla erfarenhet rörande ler-byggnad. Skulle ännu någon uplysning saknas, beskrifningen i någon del finnas mörk, eller upgifterna ej nog bestämde; anser man för en skyldighet, att efter yttersta förmåga utreda detta ämne till dens tjänst, som derom behagar fordra närmare underrättelse.

Faint, illegible text from the reverse side of the page, appearing as bleed-through.

Rättel/er:

Sid. 58 r. 7 står: härleda, läs: härledda.
— 85 — 27 — Carl XI:te — Carl IX:de.

6000085999

Göteborgs universitetsbibliotek

